

Bulletin européen

Anul X, nr. 100

Martie 1983

Noi Tracii

Fondator: Prof. Dr. Josif Constantin Drăgan

O ANIVERSARE

de J.C. Drăgan

Revista «Noi Tracii» a ajuns la numărul 100, împlinind totodată nouă ani de la apariție.

Până azi, această este unica publicație periodică în materie. Ea apare la Milano, în limba română.

Revista noastră este solicitată și de publicul de limba engleză, de aceea unele articole mai deosebite vor fi extrase, traduse și retipărite separat.

Prin studiile multilaterale asupra perioadelor vechi ale continentului european, tracologia a dat o nouă imagine asupra istoriei Europei, reușind numitori comuni de natură arheologică, numismatică, religioasă, folclorică, epigrafică, lingvistică, statistică ș.a. Noua știință istorică pune accentul pe cele două mari ramuri ale lui homo europaeus, afirmat în marea familie Celților, care s-au întins în Vestul continentului și a Tracilor, din Nordul Sud-Estul european, practic din toată Mediterana.

Herodot arăta că neamul Tracilor este cel mai numeros. Răspândindu-se în Anatolia până în Iberia, potrivit ultimelor cercetări, ei au ajuns până în reprezentanții săi, în America de Nord, sub numele de Tartesi, unde au lăsat inscripții azi descifrate.

O nouă etapă în dezvoltarea tracologiei se deschide în țara noastră. Prin cele o sută de numere ale sale, revista «Noi Tracii» înțelege să rămână în fruntea inițiativelor din acest sector. Ea reflectă eforturile Fundației Europene Dragan care, din doi în doi ani, la Roma, la Palma de Mallorca, iar în 1983, la Boston, în Statele Unite ale Americii, organizează simpozioane cu

participare internațională. Aceste simpozioane au devenit un fel de preludii ale congreselor de tracologie, anunțând noile evenimente științifice din străvechile domenii ale istoriei și preistoriei umanității.

Cu prilejul editării acestui număr festiv al buletinului «Noi Tracii», mulțumim colaboratorilor noștri pentru valoroasa lor contribuție și le urăm, atât lor, cât și numeroșilor noștri cititori, noi succese pe drumul cunoașterii marilor adevăruri ale Istoriei.

PRIMA SCENĂ — „UN TARABOSTES, SOL AL LUI DECEBAL, VINE SĂ CEARĂ PACE LA TRAIAN”.

Josif Constantin Dragan:

MILENIUL IMPERIAL AL DACIEI

Discurs rostit la Academia R.S.R. București
(31 ianuarie 1983)

Domnule Președinte,
Domnilor Academicieni,
Doamnelor și Domnilor,

Răspunzând cu plăcere la invitația cu care m-ați onorat de a susține o comunicare științifică în cadrul manifestărilor și activității Secției de Istorie, am ales ca temă *Mileniul imperial al Daciei*, limitându-mi expunerea la perioada Principatului, de la 106 până la 306, când puterea imperială a început să fie exercitată într-o formă diferită. Cele două secole de care ne ocupăm sunt dense de evenimente. Imperiul atinge apogeul expansiunii, dar frontierele sale sunt atacate de popoare barbare, iar în interior se produc mișcări și revolte care marchează evidente tendințe spre autonomie. O nouă religie orientală s-a alțoit pe filosofia Occidentului, organizându-se ca o adevărată putere politică, după modelul statului roman și dăinuind chiar după destrămarea imperiului.

1. Preambul

Pentru cunoașterea deplină a acestei epoci, pe care am onoarea s-o examinez în fața Domniilor Voastre, este necesar să cuprindem întreaga panoramă a Imperiului, cu cele patruzeci de provincii, deosebite între ele nu numai prin poziția geografică și organizarea politică, dar mai ales prin religie și tradiții puternice. Totodată, este necesar să urmărim evoluția creștinismului, sub aspectul său istoric și mai puțin cel metafizic, deoarece, prin noua filosofie de viață, el a avut implicații deosebite în educația civică și a dus practic la decăderea Imperiului nostru. În acest preambul, vom defini statul ca formă organizată a unei conștiințe naționale, stat care, în cazul Daciei, exista încă din secolul al VIII-lea anterior, din epoca fondării Atenei arhonților și a legendarei Rome. După încadrarea în Imperiul Roman, Imperiu al Dacilor și Tracilor, statul dac a dăinuit sub structurile imperiale și a continuat să funcționeze neîntrerupt până în zilele noastre. Acest aspect impune extinderea studiului istoriei pe tărâm economic, militar și social. Ca obiect al istoriei, statul rămâne în centrul atenției istoricilor chemați să interpreteze trecutul, prezentul și viitorul unui neam. Substanța statului, ca formă organizată a unei comunități naționale, o constituie poporul și oamenii săi reprezentativi.

Studiul istoriei impune azi prezența specialiștilor din toate domeniile: arheologie, astronomie, științe exacte, științe juridice, economie socială și politică.

Fără politică, fără această știință a conducerii, nici un popor nu ar putea să creeze istorie adevărată, în sensul unei afirmări plenare în cadrul comunității mondiale. Toate cunoștințele reunite într-o sinteză originală a istoricului, duc la o interpretare realistă a trecutului, în funcție de înțelegerea efectivă a prezentului prin care poate fi întrevăzut viitorul.

2. *Periodizarea civilizațiilor*

După aceste premise, îngăduiți-mi, Domnilor Academicieni, să vă reamintesc că, în anul 1976, cu prilejul celui de-al II-lea Congres de Tracologie de la București, urmând calea iluminată de atâția celebri scriitori și istorici, am prezentat o comunicare menită să explice civilizațiile, ca o consecință a condițiilor favorabile de viață, determinate de clima în permanentă schimbare ciclică. Am pornit de la fenomenele heliotermice și am analizat consecințele mișcării precesionale a Pământului. Într-o primă formă, prin calendarul heliotermic precesional ce l-am realizat, istoria lumii se înfățișează în cicluri mari care vor putea fi amănunțit structurate și demonstrate în urma unor viitoare cercetări. Cred că prin aceasta am ajuns la cea mai largă exprimare a categoriilor formulate de Ernst von Lasaux, discipolul lui Joseph Wilhelm Schelling, a teoriei ciclurilor istorice susținută de Platon, Aristotel și Polibiu și reînnoită de Gianbattista Vico, Jacob Burckhardt și Oswald Spengler. Recurgând la cunoștințele și descoperirile realizate în ramuri învecinate științelor istorice, periodizarea civilizațiilor, potrivit unei scheme matematice sinusoidale, poate fi dedusă din urmările mișcării precesionale, una din cele paisprezece mișcări mai cunoscute ale planetei noastre.

Același argument, întemeiat pe fapte, documente și vestigii arheologice, m-a determinat să încerc restructurarea istoriei noastre vechi și să supun unui nou examen mileniul până mai ieri de beznă, pentru noi mai potrivit a fi numit «mileniul imperial al Daciei». Expunerea mea privind prima parte a acestui mileniu se încheie în vremea marelui împărat trac Dioclețian, care s-a retras din funcțiile sale supreme în 305 a.D.

3. *Clio-matematica*

Cercetarea istorică multidisciplinară nu trebuie să se limiteze însă la datele aparente, la manifestările de putere ale unor grupuri minore, ci să cuprindă masele populațiilor legate de un anumit teritoriu, în baza statisticilor și calculelor matematice. În acest caz, viziunea se schimbă și apare în mod vădit contrastul dintre dominatori (conducătorii efemeri sau de

durată) și dominați sau administrați, factori de bază ai fenomenului istoric.

Clio-matematica este chemată să arunce o nouă lumină asupra relațiilor dintre dominatori și dominați, relevând realități noi, nesocotite de cele mai multe ori în expunerile istorice. Ca și în zilele noastre, fenomenul senzațional atrage mai mult atenția decât viața curentă, normală, care curge pe făgașurile ei. Așa se explică de ce în mileniul prim al erei noastre, atunci când s-au produs mișcările de popoare, atenția istoricilor s-a oprit mai mult asupra invadatorilor Imperiului roman și mai puțin asupra băștinașilor, a localnicilor, care nu și-au schimbat domiciliul, rămânând la casele lor, dar sub alte organizări și denumiri statale, ba chiar li s-au impus schimbări de limbă și adoptarea unor idiomuri cu totul străine spiritului european, cum s-a întâmplat cu limba mongolă impusă Tracilor din Pannonia. Iată de ce Tracii, care populau jumătate din Imperiul roman se regăsesc și astăzi, după înțeleapta formulare a profesorului geograf și istoric Eugen Oberhammer: «Tracii există și astăzi dar cu nume schimbate, vorbind limbi diverse». Istoria Tracilor, deci, continuă în Imperiul roman și mai apoi în statele naționale care s-au desprins din el.

4. Iorga, părintele tracologiei

Când, în anul 1973, am făcut la Timișoara prima reuniune tracologică, reluată apoi în cadrul Asociației Juriștilor și al cenaclului ei literar, la București, iar apoi am lansat publicația intitulată «Noi, Tracii», singura publicație periodică în acest domeniu, n-am făcut altceva decât să aprofundez idei ale marilor noștri înaintași. Pentru a nu mai fi învinuit de «tracism» sau de «tracomanie», îngăduiți-mi să reamintesc ceea ce spunea marele N. Iorga, chiar sub bolta acestei Academii, în discursul de recepție, în anul 1911:

«Un nou și larg program de muncă, în stare a ocupa generații întregi, se deschide prin urmare în istoria Românilor.

Se va porni, nu de la Traian colonizatorul în Dacia, ci de la cele mai vechi popoare din care venim, de la acea rasă illyro-tracică, întâie cultivatoare a pământului, întâie creatoare de ordine politică de la Carpați până la Arhipelag. I se va fixa însemnătatea în viața antichității, insistându-se asupra rolului ei mare de transmițătoare spre Nord, spre «barbaria» emigranților germano-slavi și turanici, a strălucitei civilizații grecești. Pământul nostru va fi întrebat în toate părțile și va vorbi învățaților noștri, iar nu specialiștilor străini veniți aici ca într-un colț de Anatolie ori de Mesopotamie, tainele străvechilor culturi locale.

Se vor urmări aceste culturi în datinile și îndemânările practice și artistice ale poporului nostru de la țară, bun și sigur păstrător al moștenirii celor mai îndepărtați strămoși. Sute de lucrări nu vor fi prea multe ca să lămurească asupra acestei părți esențiale din originalitatea noastră națională.

Prin cercetarea răbdătoare a paralelelor istorice de imigrare, de deznaționalizare, de strămutare culturală, se va urmări acel mare proces de romanizare a illyro-tracilor, care s-a putut săvârși numai prin neconținutul influx în Pind și Balcani al unui prisos de populație rurală italică, deznaționalizările fiind totdeauna rezultatul majorării prin elemente cu o viață economică asemănătoare.

Se va înfățișa această nouă Românie transdanubiană, în luptă cu elenismul coastelor și cu sălbăticia năvălitoare a stepelor. Se va scoate la lumină cum și aici un prisos de energie a silit mâna împăratului cuceritor făcându-l să ia în stăpânire pe malul stâng al Dunării, ca nouă provincie, un mai vechi domeniu de influență civilizatoare romanică.

Prin săpături făcute cu jertfele și organizația cuvenită se va da cunoștință întreagă a trecătoarei civilizații superioare a Romei și se vor recunoaște urmele ei în aceeași viață a masselor adânci, care până azi sunt stăpânite de ideile politice ale imperiului etern.»

Aceeași idee, N.Iorga a susținut-o constant de-a lungul întregii sale opere. El scrie, la un moment dat:

«Valea Dunării și largile ei șesuri roditoare ale Pannoniei, Daciei și celor două Moesii, au constituit un organism indivizibil din toate punctele de vedere: economic, spiritual și etnografic; nu e, la drept vorbind, decât o singură nație la baza întregului organism oriental, Daco-Geții de la Moravia și Pannonia până la Nipru și Balcani». Această «patrie a unei singure civilizații» a fost prezentată în studii «care au în vedere numai probleme de istorie locală și națională», fapt care vreme îndelungată a limitat înțelegerea trecutului nostru, văzut discontinuu, ca și un șir de insule în oceanul timpului. Dacă în anul 1911 - cum am spus - Iorga punea bazele tracologiei, în volumele publicate de-a lungul următoarelor decenii, în special *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, marele istoric înfățișa conexiunile și efectele dezvoltării Daciei în cuprinsul Imperiului, ca și resursele inepuizabile ale neamului românesc.

Cu un amplu aparat critic și detaliate descripții arheologice, Vasile Pârvan demonstrează în *Getica*, în baza propriilor cercetări de teren, că pe teritoriul României de azi s-a constituit una din cele mai profunde sinteze eleno-geto-celtice, iar înainte de acest proces, sinteza traco-romană: «Altarele găsite aici - scrie V. Pârvan în opera sa de căpetenie - , sculpturile, cărămizile, burlanele de teracotă pentru conducte de apă ori calorifere, de aici și de la Piatra Roșie etc. arată un stadiu cultural quasi-provincial roman, înainte de Romani, și deci ridică nivelul culturii getice din Carpați mult mai presus decât al celei paralele, celtice, din vestul Europei Centrale și din Vest».

Aplicând metode econometrice și clio-matematice, precum și teoriile socio-psihologice în cercetarea întreprinsă asupra trecutului mai îndepărtat și mai apropiat (cercetare înseamnă marketing), am pornit de la descoperirile și interpretările marilor maestri, Vasile Pârvan, N. Iorga și, mai de curând, Constantin C. Giurescu, al cărui îndemn (de a continua pe calea aleasă a

istoriei Tracilor ca pe urmele unui filon de aur) m-a îmbărbătat neconținut. Am remarcat la marii noștri istorici curaj, imaginație fără limite, logică și realism. Prevăzând revelațiile viitoare ale arheologiei, în special, ei ne îndeamnă să pornim la reconsiderarea istoriei în această epocă propice adevărului, mai ales după ce a trecut tăvălugul ficțiunilor și al înrudirilor nefirești stabilite și propuse de falsificatorii istoriei. Acumularea și cercetarea documentelor și vestigiilor arheologice, după cum prea bine spune Vere Gordon Childe, este necesară și utilă, ba chiar indispensabilă. Mai mare nevoie este însă de «interpretarea» lor, spre a se ajunge la motivarea și explicarea acțiunilor și naturii umane. Numai complexa și totală interpretare poate să ducă la restituirea imaginii reale a trecutului. «Istoria se aseamănă, însă nu se poate repeta niciodată», spunea C.C. Giurescu. Fiecare generație realizează propria sa experiență, în lumina noilor idei, în permanentă evoluție (nimic stabil sub soare) care duc, după cum se vede, la un progres continuu în domeniul istoriei.

5. Progres și regres în Istorie

Ideea progresului lent dar sigur este contestată de unii. Se dă drept pildă decadența culturală a evului mediu, datorită creștinismului, care nu numai că a minat bazele Imperiului roman, imperiul nostru, dar a transferat preocuparea omului de la viața prezentă, efectivă, la viața de apoi, introducând ideea salvării sufletului, acea «natura invisibilă», cum o definea J.W. von Schelling. Dar, conform primei legi cibernetice a reversibilității, formulată încă din 1938 de Ștefan Odobleja, umanitatea a făcut un pas înainte în domeniul Eticei, prin reconsiderarea persoanei umane și punerea ei în drepturi egale pe scara socială, calitate recunoscută ca atare numai cetățenilor, atât la Greci, cât și la Romani. Pasiunile însă au dus la excese și creștinii prigoniți în primele secole ale erei noastre au devenit asupritori și au distrus arta veche, bibliotecile și templele, atunci când împărații noștri, Galerius și Constantin, i-au recunoscut și le-au admis religia și biserica, ulterior devenită biserică de stat. O reversibilitate a suferințelor, cu mare rezonanță de egalizare și echilibru.

6. Organizarea statelor noastre

În cele ce urmează, îngăduiți-mi, Domnilor Academicieni, să mă refer la organizarea statelor noastre autonome și libere, care au durat fără întreruperi de atunci până azi, căci nu se poate imagina o națiune, o populație cu numitori comuni, să trăiască altfel decât sub formă de stat, oricât ar fi el de mic și oricât ar fi de simplu sistemul său de organizare. Numai o totală lipsă de cunoștințe juridice și sociologice poate să ducă la

concluzii diferite, care, în orice caz, ar putea fi eronate și false. Un stat tribal, un stat imperial sau medieval, un stat modern sau un simplu stat al unor clanuri a existat oricum. Dacă nu chiar pentru motive economice de într-ajutorare, în faza de economie de subsistență ori artizanală și de troc, statul a fost organizat pentru a sluji nevoilor de apărare împotriva dușmanilor. Iar apărarea împotriva vrăjmașilor de tot felul este o condiție eternă a societății umane, deoarece, așa cum spunea Plaut în *Asinaria*: «homo homini lupus» (expresia a fost relansată de Fr. Bacon și de Thomas Hobbes). Așadar, statul dac a existat și înainte, și după Romani, în mod neîntrerupt. Iar dacă ne referim la epoci foarte îndepărtate, aflăm documente scrise și referințe cu privire la regele Oroles (229), la marele Dromichete, și ele sunt cât se poate de concludente. Despre Dromichete și țara lui a vorbit întreaga antichitate, în anii 300 anteriori erei noastre. Gestul de rară noblețe, marcând o nouă strategie, o nouă ordine între state bazată pe prietenie și bună-învoiere, prin care Dromichete acordă iertare lui Lisimach, a rămas definitiv înscris în istoria țării noastre. Infrângerea lui Lisimach, regele Macedoniei și a celor o sută de mii de ostași, căzuți prizonieri, care au invadat pământul țării noastre, nu este doar o frumoasă expresie literară, ci mai cu seamă o dovadă a organizării sociale și politice superioare a statului nostru. Pentru această faptă era însă nevoie de o armată, de arme, de o economie puternică, de Stat!

Mergând în adâncimile trecutului, găsim consemnată în documente prezența unui alt stat pe pământul Daco-Geției Maior și Minor, capabil să se opună oștirilor puternice însumând peste șapte sute de mii de oameni, călăreți și pedestri, care au venit pe teritoriile noastre în anul 514 anterior, în frunte cu Darius al lui Histaspe, regele-regilor din Marea Persie. Valoarea acestor biruințe o intuiește pe deplin Eminescu, atunci când, în poemele sale, realizează tabloul vechimii și drepturilor noastre pe aceste meleaguri. Toate popoarele întâlnite în cale, inclusiv faimoasele cetăți grecești, s-au închinat în fața lui Darius, numai Geții au avut îndrăsneala să i se opună, cu o armată bine dotată și suficient de numeroasă, stăvilind primele valuri ale puhoiului persan. Pentru a înfrunta dușmanii, strămoșii noștri au avut un stat get bine organizat, despre care se știe prea puține până azi, dar care a avut o existență istorică indubitabilă. Deci, istoria Tracilor-Geți și Daci datează documentar de la anul 514 anterior, ceea ce ne îndreptățește să sperăm că, în anul 1986, când se vor împlini 2500 de ani de existență a primului stat geto-dac, evenimentul va fi sărbătorit și comentat în întreaga Europă, dar mai cu seamă în România.

7. Zalmoxe, om rege și zeu

Aplauzele Dumneavoastră mă încurajează. Să sperăm cu toții că ceva se va face. Vă propun acum, Domnilor Academicieni și onorată asistență, să

examinăm din punct de vedere logic afirmațiile lui Herodot, reluate de Platon, deci un alt document privitor la existența statului nostru, prin definirea zeului nostru Zamolxe, drept om, rege și zeu. Că Zamolxe a fost zeu, știm cu toții; că a fost om, la fel. Dar nu putea să fie zeu, dacă nu era rege, căci, după obiceiurile antice, regii erau adesea divinizați. Așadar, vorbind despre zeul care i-a făcut pe Traci nemuritori, după ce înlătură cu argumente falsele mărturii grecești (se știe că Grecii au fost maeștri în a țese intrigi și a face mașinațiuni), cum că acesta ar fi fost un sclav inteligent al lui Pitagora, Herodot arată că fondatorul școlii de matematică și al mișcării religioase pitagoreice, Pitagora, s-a născut la anul 571 anterior, în insula Samos. Pe motive politice, a fost exilat și prigonit și s-a refugiat în Italia, la Crotone, și apoi la Metapont, unde a și murit la anul 486 anterior, după ce călătorise mult și rămăsese o vreme în Egipt. După datele cunoscute, Zamolxis a trăit cu mult înaintea lui Pitagora din Magna Grecia (Italia), în secolul VII sau VIII anterior, când, desigur, Traco-Geții își constituiseră statul, concomitent cu întemeierea celor două mari cetăți ale antichității: Atena arhonților (după regii legendari) și Roma, Urbs, fondată în anul 753. Așadar, statul Traco-Geților exista încă din secolul istoric al fundării Romei, iar Roma, prin Troienii-Dardano-Etrusci se trage tot din neamul Tracilor, din cetatea Troiei, veche de 2900/2600 de ani. Accentuând că Zamolxe a fost «om, rege și zeu», Herodot și apoi Platon vor să arate cu precizie că Zamolxe, ca om, a fost o persoană fizică, reală, nu o ficțiune; a fost zeu, recondiționând religia traco-getă și aducând-o la monoteism, fără a-i deposeda de aureola sfințeniei pe ceilalți cinci zei traci, pe Apollo, pe Marte, pe Mercur, pe Artemis-Bendis și pe Dionisie-Sabazius, perpetuat până azi sub această denumire în riturile slujbei creștine, prin aclamarea «Domn Savaot» sau «Sabaot». Dacă Zamolxe a fost «domn». adică «rex» pe pământ, după cum o spune răspicat Herodot, atunci este firesc să fi avut un regat, un stat al Traco-Geților.

8. Marea federație imperială

Revenirea Daciei alături de Roma, ca stat provincial autonom până la 106 a.D. și încadrarea ei în marele Imperiu roman nu trebuie așadar să surprindă. Imperiul îi aparținea. După o existență statală de șapte-opt secole, schimbarea cea mai importantă pe care o va suferi Dacia va fi de ordin juridic.

Devenind parte principală a marelui stat roman, Dacia a pierdut condiția de regat independent, ceea ce nu înseamnă însă că, prin absorbție, avea să-și piardă identitatea și fizionomia particulară. Tot astfel se petrecuseră lucrurile și cu alte state tracice din Peninsula Haemusului și din Anatolia. Ele au rămas cu numele și cu administrația locală, adesea și cu vechile limite teritoriale. Incadrarea în «marea federație imperială» a avut diverse

calificări și grade: de la state vasale, aliate sau controlate, de la provincii autonome, s-a trecut la centralizarea provinciilor dependente, direct administrate de un guvernator roman. Provinciile erau împărțite în două categorii: provincii senatoriale și provinciile noi, imperiale. Provinciile imperiale depindeau direct de Împărat, care a devenit împăratul tuturor, ca într-o *uniune personală*. Prin atașarea teritoriului dacic la marele imperiu, Traian a devenit Împărat al Daciei, iar noul stat al Daciei a devenit parte componentă, cu statut privilegiat, a Imperiului roman. Această schimbare fundamentală petrecută în istoria neamului trac, în genere, și a fracțiunii sale de bază, Daco-Geții, a imprimat cursului istoriei pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre alte dimensiuni și semnificații. S-a deschis astfel «mileniul imperial al Daciei», după cum pentru celelalte state tracice, «mileniul» începuse cu mult înainte, fie în Moesia, fie în Illyria, Odrisia și chiar în țara Acheo-Dorienilor, în anul 146 anterior.

Despre originea tragică a Acheo-Dorienilor, autodefiniți Helleni, au început să se convingă scriitorii și istoricii de azi. De altfel oficialitățile helenice caută formule noi pentru a explica și încadra marele neam al Tracilor-Macedoneni în Hellenum, așa cum caută să încadreze neamul helenic în marele neam al Tracilor, mai cu seamă după ce s-au descoperit mormântul și relicvele grăitoare ale lui Filip al II-lea, fapt care a prilejuit deschiderea unui muzeu la Salonic. Astfel, chiar și Hellenii, până mai ieri «orfani», au început să-și caute rădăcinile tracice, dovedind implicit că istoria Europei nu mai începe cu ei.

9. Finanțarea expansiunii spre Orient

După cotitura politico-juridică din 106 a.D., istoria Daciei nu rămâne statică. Prin transferarea tezaurului lui Decebal la Roma, Dacia dă o contribuție extraordinară - după cum arată Criton, medicul personal al lui Traian -, la dezvoltarea arhitecturii imperiale, a Imperiului însuși. De altfel, biziindu-se pe acest tezaur, evaluat la 50 de miliarde de dolari actuali (la cotațiunea redusă de azi) sau la 100 de miliarde (la cotațiunea din 1980) moneda romană pe cale de inflație a recăpătat putere și s-a redresat. Împăratul a putut să reia campania de întărire și sistematizare definitivă a limesului oriental, până la Golful Persic. Predecesorul său trac, Alexandru Macedon, cu patru secole înainte, gândise și imaginase hotarele Europei Mediteraneene, iar Traian, ca strateg de dimensiuni continentale, urma și în acest domeniu exemplul ilustrului său înaintaș. Nu este exclus ca acest model de gândire de stat să fi îmboldit la acțiune pe Optimus Princeps, de neiertat fiind faptul că urmașul și nepotul său, fiu adoptiv, Hadrian, nu i-a desăvârșit opera. Ca om de stat Hadrian a arătat preferință literelor, o slăbiciune pentru un șef de stat, și încă împărat roman. El a limitat programul, ba chiar și-a început domnia prin exterminarea generalilor lui Traian. Tot el, scurtând

urmele lui Traian, a tăiat două arcade ale podului de peste Dunăre, pentru a împiedica trecerea barbarilor spre Sud. Marguerite Yourcenar a scris «Memoriile» acestui împărat prezentându-l însă în culori frumoase, ceea ce a conferit cărții puterea unui best-seller. Punând în evidență faimoasele sale opere de arhitectură, ca mausoleul Castel Sant Angelo, vila din afara Romei, către Tivoli ș.a., ea a uitat că Hadrian l-a ucis din gelozie pe Apollodor și a scurtat viața altor oameni de seamă ai Imperiului. Noi, dacă vreți, avem un motiv aparte de recunoștință față de Hadrian, deoarece a arătat atenție față de Dacia, a vizitat-o de două ori și a rămas o vreme în orașul Napoca, ridicându-l la rangul de municipiu, în anul 124.

10. Coeficientul «patru» și creșterea densității demografice

Dar, revenind la Criton: el nu indică numai cele cinci milioane de libre de aur, o libră romană având 322 de grame, ceea ce înseamnă un milion șase sute zece mii kg de aur acumulat de-a lungul secolelor, din mine și din prăzi, care constituiau în acele timpuri rezultatul unei nobile meserii; la aceasta el adaugă zece milioane de libre de argint, apoi animale și, mai ales, cinci sute de mii de oameni, majoritate soldați, cu armele și echipamentul lor de război, dotare care înseamnă o altă imensă investiție. Numeroase femei dace ajunse în sclavie au fost vândute pe piața romană și s-au amestecat cu populația peninsulei italiice. Marele istoric Carcopino a redus - nu se știe pe ce temeuri și argumente - această cifră la numai cizeci de mii de oameni, ceea ce denotă lipsa de cunoștințe fundamentale în domeniile demografiei și statisticii. Întrucât, în luptele duse de Romani împotriva Dacilor, Moesilor, Carpilor etc., uneori au fost transferați până la o sută de mii de oameni din Nordul în Sudul Dunării. Și dacă pe atunci puteau fi cu ușurință transferați o sută de mii de oameni, după înfrângerea definitivă a Daciei, cifra de cinci sute de mii de prizonieri și sclavi pare destul de plauzibilă.

Și aici am sentimentul că cercetările mele sunt în măsură să aducă un argument hotărâtor. În timpul lui August, populația Imperiului atingeza șazeci de milioane de locuitori. Italia avea cinsprezece milioane, în timp ce azi populația ei se apropie de șazeci de milioane. Deci, de patru ori populația de acum două mii de ani. Spania se pare că ar fi fost populată de nouă milioane de locuitori. Azi sunt treizeci și șase de milioane. Galliile aveau unsprezece-douăsprezece milioane. Înmulțind această cifră cu coeficientul patru (așa am denumit acest mecanism de calcul), obținem patruzeci și opt-cincizeci de milioane. Efectiv, calculul corespunde realității, deoarece populația Franței este azi de peste cizeci și trei de milioane. Dacă împărțim cele douăzeci de milioane de locuitori ai României la patru, populația acestor locuri a fost, fără îndoială - și în raport cu densitatea celorlalte țări europene - de cinci milioane de locuitori. Iar dacă socotim și pe Românii aflați azi în

afara frontierelor de stat, adică raportăm cifrele la o populație românească de origine și limbă română de douăzeci și cinci de milioane, cifra locuitorilor din antichitate aflați între Carpați și Dunăre sporește.

11. Legiunile de elită ale armatei romane

Dacia avea un patrimoniu zootehnic, o agricultură bine dezvoltată, era capabilă să întrețină nu numai populația locală, ci și cetele năvălitoare. De aceea, Carcopino, cu toată cinstirea ce-o avem pentru opera sa, ne determină să supunem criticii corecțiunile ce le face lui Criton și să arătăm că greșește întrutotul, reducând fără nici o justificare numărul de prizonieri. Incorporând în legiunile romane parte din bărbații Daciei, Traian, împăratul nostru, i-a introdus în alte provincii ale Imperiului, fie în legiunile militare ce peregrinau dintr-o parte în alta a lumii, fie ca sclavi. Mulți dintre ei s-au amestecat ulterior cu populația Romei. Din unitățile (alae) trimise în Britania, cavalerii și veteranii au rămas acolo, transferând în limba engleză o seamă de cuvinte dacice.

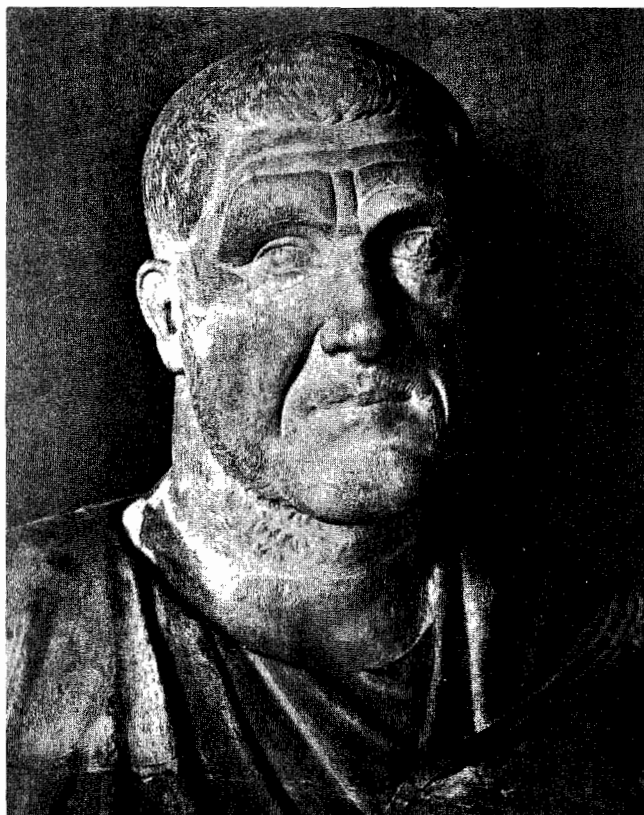
În Orient, Traian a dus cu sine unități de elită ale Dacilor, folosindu-le în bătăliile contra Persianilor.

Cele cinci sute de mii de Daci încorporați în Imperiul Roman reprezentau zece la sută din populația țării și Dacia nu s-a resimțit după aceste deplasări, căci alții veniseră să ia locul celor plecați. Din Spania, din Illyria, din Italia, Grecia și Siria, au venit comercianți «ex toto orbe», după interesele lor, precum și mulți creștini prizonieri mai cu seamă în Italia. Legiunile așezate în Dacia lăseau la vatră veterani, care rămâneau aici, beneficiind de bogățiile locului și adesea căsătorindu-se cu femeile dace.

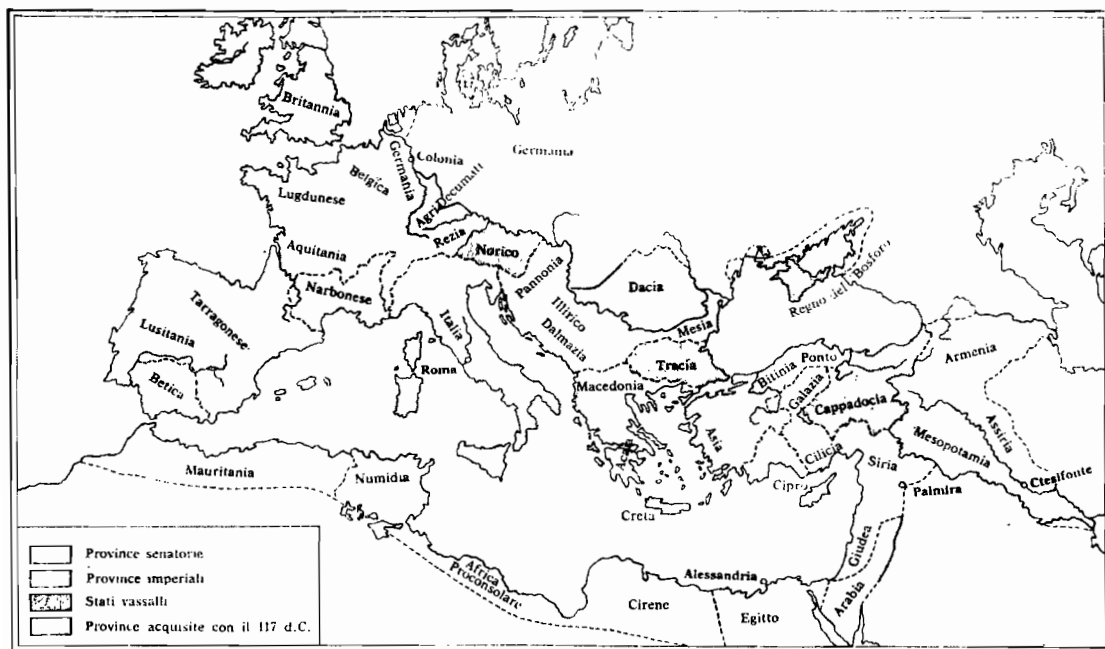
12. Roma și cele patruzeci de provincii

Pentru a obține o imagine corectă și completă a Imperiului este necesară cunoașterea celor patruzeci de provincii, cu administrațiile lor specifice, cu istoria lor deseori violent implicată în conflictele dintre imperiile antichității. Numai în felul acesta poate fi apreciată tăria și specificul neamului traco-dac, capabil să participe la diriguirea treburilor imperiale prin personalități de seamă, între care cei patruzeci de împărați care au provenit din neamul Traco-Illyrilor de la Dunăre și Carpați. Prezența Împăratului la Roma nu mai era obligatorie. Solicitat mai adesea de apărarea frontierelor, după cum a dovedit-o însuși Traian, Împăratul stabilea și locul unde avea să se afle centrul său de decizii, capitala adevărată. De altfel, viața la Roma nu mai era atrăgătoare.

Din cei un milion trei sute de locuitori ai Romei, pe vremea lui Traian, patru sute de mii erau sclavi, o sută de mii erau liberi și numai o sută de mii

Maximinus Thrax

Imperiul Roman la începutul domniei lui Adrian (117 e.n.)

plăteau impozite, deci trăiau în condiții economice mai bune. Libertății erau meseriași și comercianți pe contul altora sau pe contul lor propriu, iar restul de șapte sute de mii reprezentau pletora de întreținuți ai statului, care nu munceau și trăiau pe seama Impăratului. Roma prezenta fenomenul clasic al megalopolelor: viață scumpă, vacarm, nesiguranță pe timp de noapte, chirii extrem de ridicate, oameni fără ocupație etc. Totuși, în acest punct era centrul lumii antice și spre el duceau toate drumurile, din cele peste patruzeci de provincii (Italia, Dacia, Moesia, Tracia-Odrisia, Macedonia, Achaia-Grecia, Dalmația, Pannonia, Noricum, Raetia, Germania, Britania, Belgica, Gallia Narbonensis, Gallia Lugdunensis, Aquitania, Baetica-Hispania Ulterior, Lusitania, Mauritania, Numidia, Tripolitania, Cirenaica, Creta, Egiptul, Arabia romană, Iudaea, Fenicia, Siria, Cipru, Asia, Bitinia și Pontul, Lycia și Pamphilia, Galatia, Cilicia, Capadocia, Commagene, Mesopotamia, Babilonia, Assyria, Armenia, Hittitia, Bosphor). O neconținută mișcare de popoare dintr-o peninsulă în alta, înprospăta populația imperiului, în tot bazinul Mării Mediterane. Mișcarea triburilor trace spre Sud-Estul Europei și în Anatolia a continuat spre Vest după căderea Troadei, când populații din Lydia, Misia, Bitinia, Frigia - în urma unei secete îndelungate - s-au îmbarcat și au pornit spre Italia pe mare. Tirenii-Etrusci s-au stabilit în peninsula italică unde au dezvoltat prima civilizație a acestor locuri. (Despre originea și limba lor editura noastră Nagard a publicat cartea acad. prof. Vladimir Gheorghiev, deslușind mistere ale acestei populații străvechi, cu rădăcini tracice). O altă parte a acestor populații a debarcat în sudul peninsulei Iberice, în Spania și Portugalia de azi. Cunoscuți sub numele de Tarteși (sau Turdetani, cum îi numeau Romanii), aceștia au dezvoltat formele celei mai vechi civilizații pe aceste locuri. Născut la Italica (unde mai dăinuie ruinele unui Colosseum aproape de dimensiunile celui de la Roma), Traian s-ar trage din neamul Tartesilor sau Turdetanilor, după cum rezultă din cercetările lui N. Iorga. Reunificarea tuturor neamurilor trace și a provinciilor înrudite prin civilizație și tradiții, realizată sub împăratul nostru Traian, este consecința unui proces de dimensiuni continentale rezultat dintr-o necesitate istorică. Simbolul acestei idei îl reprezintă Columna lui Traian și Decebal de la Roma, asupra căreia avem un studiu recent tipărit în cadrul editurii Nagard, tocmai pentru a pune în evidență faptul că Dacii au avut o contribuție multiplă la întărirea Imperiului, însăși Columna fiind ridicată din tezaurul lui Decebal.

13. Impărații traco-illyri la cârma statului

O atenție cu totul aparte o merită, în decursul primei etape a mileniului imperial, împărații traco-illyri, fiindcă ei au impus o precisă orientare politică și au continuat luptele pentru consolidarea și apărarea Imperiului, unii înscriindu-se în perioada așanumită a împăraților-soldăți. Din familia Severilor, Antoninus Pius a fost un împărat conștiincios, Marc Aureliu, un

filosof dar și un militar destoinic, Septimius Severus era originar din Leptis Magna, din păcate, fără a lăsa urmași la înălțimea sa. În anul 235 ajunge la comanda Imperiului Maximinus Thrax și odată cu el se afirmă puternice idei reformatoare, care au îngăduit istoricilor să definească epoca sa ca o epocă revoluționară. Împăratul a reorganizat armata, a purtat bătălii grele împotriva Goților, a trecut în proprietatea statului bunurile templelor și a produs o egalizare a veniturilor, ceea ce nu putea să nu stârnească o vie reacție din partea păturilor avute, a clerului, a mănăstirilor (care erau un fel de bănci, ce țineau în custodie tezaure ș.a.m.d.)

În anul 238 Maximinus Thrax este ucis împreună cu fiul său, ceea ce face ca un eveniment atât de important în viața imperiului cum a fost Mileniul Romei să fie sărbătorit de un Arab, Filip Arabul, fiul unui șeic din Kuwait.

A urmat o perioadă de criză sub Valerian, care, în lupta cu Persianii, a fost luat prizonier. Fiul său, Galienus, a dus la accentuarea crizei economice și politice; în timpul lui s-au produs mișcări pentru câștigarea autonomiei în unele provincii mari, ca Egiptul, Gallia, Iberia, Britannia, care au rămas independente aproape un sfert de secol. În 256, Galienus abandonează Raetia și Germania, care au continuat să țină de Imperiul roman, păstrându-și însă autonomia. În acest cadru trebuie văzută și autonomia Daciei, care corespundea unui proces general european.

Înainte ca Aurelian să retragă trupele romane din Nordul Dunării, Dacia fusese ocupată de Carpi, iar împăratul nostru Maximinus Thrax a fost nevoit să se bată cu ei pentru a-i împinge dincolo de frontierele vechi. El a reocupat Dacia și și-a luat titlul de «Carpicus».

Filip Arabul, la 247, Claudius al II-lea la 268-270, precum și Aurelian au retras legiunile dintr-o parte a Imperiului pentru a le trimite în Orient. Totuși, pe malul stâng al Dunării au rămas caste și legiuni suficiente pentru a asigura apărarea în zonă. Retragerea forțelor militare și a funcționarilor nu a lăsat locul gol, căci provinciile au continuat să fie administrate de elemente locale, iar de la Roma venea doar guvernatorul ce încasa impozitele. S-au retras oficialitățile, prefectii, guvernatorii, funcționarii - poporul însă a rămas și provincia s-a administrat în chip autonom, iar în perioada de dominație a Carpilelor, Dacia a fost administrată de federația Carpilelor din Nordul țării.

Toate evenimentele se cer redimensionate și reconsiderate, supunând criticii istoriile scrise *ad usum delphini* cum a fost și *Historia Augusta*.

Imperiul roman atinge apogeul sub Claudius al II-lea, «Goticul», care se trăgea din Dardania, din vechi triburi trace. Dar atenția istoricilor s-a fixat de-a lungul secolelor asupra celui mai valoros dintre împărații traco-illyrii, Aurelian, supranumit și «Divinul». Despre el Iulius Tiberianus, prefectul Romei spunea că merită să i se consacre o carte, deoarece era «bărbat de seamă și principe ilustru, care a dat Romanilor întregul glob pământesc». El nu poate fi acuzat că ar fi «părăsit» anumite provincii. În realitate Aurelian a

avut o viziune nouă asupra epocii sale și a înțeles necesitatea libertății de care provinciile voiau să dispună ca să se afirme deplin nu numai pe tărâm militar, ci și juridic, administrativ, cultural. În felul acesta gândirea politică a vremii cunoaște o aplicare realistă, contribuind prin autonomia provinciilor la întărirea întregului Imperiu. Este vorba așadar în viața statului roman de o etapă de maturitate și nu de regres și nici de abandonare.

14. Religiiile și destrămarea Imperiului roman

Divinul Aurelian a reintrodus religia soarelui, a reluat emblema razelor solare pe scuturi, căutând să oprească fenomenul de destrămare a puterii produs de noile religii orientale. De fapt, bazele statului roman au început să fie minate din secolul I, datorită acelei mișcări «subversive» prin care s-a înclinat în Roma creștinismul. Fenomenul avea să se dezvolte prin înverșunarea cu care Împărații au încercat să-l reprime, producând spectacole publice și martiri, alături de spectacolele de gladiatori și de triumfurile organizate biruitorilor la întoarcerea din sângeroasele lor campanii militare. Iar triumfurile se țineau lanț, căci și războaiele erau neîntrerupte. Roma, țara tuturor religiilor, examina printr-o comisie de cinsprezece oameni dacă noile culturi nu erau dăunătoare și nu intrau în conflict cu religia de stat. Noua religie creștină a fost fondată de Apostolul Pavel și încă la Roma, unde existau structurile necesare organizării noii biserici. Creștinismul aducea o filozofie de viață diferită cu grave consecințe asupra vieții politice și sociale. După părerea lui Voltaire și a altor umaniști și istorici, principala cauză care a dus la năruirea Imperiului roman a fost tocmai această instituție parastatală, care s-a ridicat de la bun început împotriva principiilor statului.

Creștinismul a devenit astfel o forță politică, a dus la împărțirea imperiului în două, partea de Răsărit și partea de Apus, l-a slăbit, astfel încât, sub presiunea năvălitorilor, Roma a căzut în anul 476. Din păcate, prea puțin s-a scris despre acest fapt de importanță crucială pentru Europa, deși în anul 1976 s-au împlinit 1500 de ani de la istoricul eveniment. Organizată după structurile statului roman, biserica creștină a menținut în continuare unitatea spirituală și conștiința romană. Papii au devenit personaje de primă importanță, figuri istorice, fapt care ne determină să situăm alături de tabelul împăraților traco-illyri și tabelul papilor, în calitatea lor de șefi ai statului spiritual, care a preluat și înlocuit Imperiul roman în Occident. Și noi am depins de acest nou stat, căci creștinarea Românilor s-a făcut foarte devreme, începând cu Sf. Andrei, care a fost trimis la Dunăre în anii 70, continuând cu Ulfila, considerat creștinătorul Goților, deși el a predicat la Dunăre în limba latină Dacilor romanizați. Grecilor le-a vorbit în limba greacă. Mai mult, a stabilit regulile gramaticale și a tradus Biblia în limba gotică. Se mai păstrează și azi la Lund, în Suedia, un exemplar din acest «Codex Argenteus», cel mai vechi document din istoria Germanilor. Pe meleagurile

noastre s-au afirmat Ioan Cassian, scriitor prolific, fondatorul catedralei Sf. Victor de la Marsilia: un Român a făcut-o. Nu mai vorbim despre Dionisie Smeritul, Dionisie Românul de la Constanța, care a realizat, în secolul al VI-lea, la anul 526, calendarul erei noastre. De aceea, cercetarea istorică trebuie să îmbrățișeze și fenomenul religios, nu ca obiect de credință, ci ca temă istorică, căci biserica a fost întotdeauna legată de neam, de țară, creind tradiții, condiționând spiritualitatea și cultura națională. Un alt aspect al cercetării ce mi-am impus este participarea traco-illyră la conducerea imperiului spiritual, mai ales după ce religia creștină a fost recunoscută ca religie oficială sub Constantin. Ca o expresie a puterii papilor și a Vaticanului stă fapta lui Leon cel Mare, care, prin curajul, autoritatea și prestigiul său, l-a înfruntat pe Attila și l-a reîntors de la porțile Romei, cu toate hoardele lui, în vreme ce Împăratul aflat pe tronul imperiului renunțase la confruntare. Papii au fost, în anii grei ai Imperiului, adevărații continuatori ai Împăraților și fără binecuvântarea lor, nu se puteau impune capetele încoronate la conducerea țărilor din Occident.

Urmărind cronologia papilor, descoperim cu reală satisfacție faptul că patru dintre ei au fost de origine tracă: Sf. Eleuteriu din Nicopole, Epir (175-189), Sf. Caius din Dalmația (283-296), Sf. Ioan al IV-lea din Dalmația (640-642) și Canone din Tracia (686-687).

15. Epoca lui Dioclețian

Cea mai mare și mai frumoasă epocă de afirmare a împăraților traci o constituie domnia lui Dioclețian. Fiu de țăran, născut nu se știe precis dacă la Doclea, în Muntenegru, sau la Salona, în orice caz, ca mai toate marile personaje ale istoriei, când originile lor sunt modeste, lasă să cadă asupra lor un văl de mister. A fost ales împărat la 17 noiembrie 284, după ce a obținut prin merite deosebite titlul de dux, apoi de Germanicus Maximus, în bătăliile ce l-a purtat împotriva neamurilor barbare din Nord. Pentru buna administrare a Imperiului, l-a împărțit, alcătuiind faimoasa tetrarhie și luând ca primi colaboratori pe Maximinus, pe Constantius Chlorus și pe Galerius. Domnia lui a fost tulburată de răscoalele țăranilor, din Gallia, de nemulțumirile legiunilor din Britannia, cu teritorii pierdute și apoi recuperate. Dioclețian a reorganizat provinciile, le-a mărit numărul la o sută, din vremea lui dănuind numele oficial de Sciția Minor dat provinciei Geția Minor. Cele o sută de provincii au fost împărțite în douăsprezece dioceze. Și cum de regulă împărații nu mureau de moarte naturală, ci asinați, Dioclețian s-a gândit să reglementeze succesiunea la tron. Legislația era de mare importanță, dar, din păcate, nu a fost menținută decât până la alți doi mari împărați traci, Constantin și Justinian, care au lăsat o amprentă definitivă în istoria Europei. Pentru a consfinți regulamentul succesiunii și a da tărie reformelor administrative, Dioclețian s-a retras din înaltele sale funcții la 1 mai 305. La fel

a procedat și Maximinus, care însă n-a rezistat tentației puterii și a luptat împotriva fiului său.

I-a urmat Galerius, alt Dac, a cărui mamă era din Romula, în Dacia Malvensis. Domnia lui e prezentată de Lactantius, scriitor creștin, într-o manieră detestabilă, deoarece împăratul, dându-și seama că noua organizație religioasă a Imperiului minează autoritatea statală a înăspriț persecuțiile. Apoi a emis un decret de toleranță prin care îi obliga pe creștini să jure credință Impăratului și să se roage pentru sănătatea lui. De altfel, acest jurământ s-a perpetuat prin tradiție până în zilele noastre, întărind legătura civică între cetățean și stat, între soldat și împărat.

16. Români, ultimii moștenitori ai Imperiului roman

Domnule Președinte,

Incercând să prezint două secole de istorie românească din gloriosul nostru mileniu imperial, îmi dau seama că am și depășit timpul ce mi-a fost consacrat. O nouă etapă va constitui obiectul volumului dedicat Dominatului (anii 306-641). Seria împăraților traco-illyri se încheie cu Phocas. După căderea Imperiului roman de răsărit se instaurează Imperiul bizantin, care continuă până la 1453, elenizându-se.

Roma, Imperiul occidental a căzut în anul 476, dar a continuat să-și păstreze structurile religioase, prin autoritatea Vaticanului.

Noi, Români ne-am păstrat conștiința apartenenței imperiale: o legătură spirituală cu Roma, altă legătură spirituală și politică cu Constantinopolul. La venirea năvălitorilor în Transilvania, întrebat de cine sunt apărați locuitorii teritoriului dintre Carpați și Dunăre, Menumorut a răspuns: de împăratul de la Constantinopol (chiar dacă acesta nu mai trimitea oști pentru stăvilirea barbarilor din pusele nord-pontice). De altfel, Principatele Române au fost ultimele provincii ale Imperiului roman, care și-au menținut autonomia și fizionomia. Voevozii noștri au preluat însemnele imperiale, ce figurează pe mormintele lui Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare, iar neamul românesc este singurul care a păstrează, prin numele său și al țării sale, numele sfânt al Romei.

LA DACIE A L'ÉPOQUE CELTIQUE

Vasile Pârvan

Les Thraces septentrionaux habitant la Dacie au moins depuis le milieu du IIe millénaire av. J.-C. et y développant leur splendide civilisation de l'âge du bronze, subissent à partir de la fin de ce millénaire les influences suivantes:

I. Une très puissante influence «villanovienne», documentée par des produits de l'art industriel norditalique trouvés en grand nombre partout dans la Dacie et même au delà des Carpathes, en Galicie, Bessarabie et Podolie. Cette influence modifie profondément l'aspect du bel âge du bronze «hongrois-roumain» et lui imprime des traits vénéto-illyriens et hallstattiens bien caractérisés.

II. Une influence orientale assez sporadique, mais très ancienne et très suivie. Sa première phase, manifestée par des formes totalement étrangères au bronze carpathique et occidental, comprend des outils et des armes, plus tard aussi des parures (bipennes en forme de pioches, haches, faucilles, diadèmes, appliques) en cuivre ou en or, et simultanément, en bronze (même au premier âge du fer); nous nommerons cette influence, dont le Caucase a pu être un des foyers, «cimmérienne». La seconde phase de

l'influence orientale - due aux nomades irano-touraniens - continue la première seulement dans les lignes générales zoomorphiques, tandis que son caractère propre est soit transcaspéen dans le Nord, soit ionien dans le Sud. Cette influence se montre très faible et pauvre dans la Slovaquie et en Transylvanie méridionale, elle est plus accusée en Valachie et devient vraiment caractéristique seulement en Bulgarie.

III. L'influence grecque est très ancienne en Dacie: déjà au VIe siècle av. J.-C. des vases ioniens en bronze arrivaient jusqu'en Dacie septentrionale; au Ve siècle le Danube était régulièrement parcouru par des navires grecs; à partir du IVe siècle les produits de l'industrie grecque du bronze et de la terre cuite et les articles du commerce méridional, le vin et l'huile, pénètrent partout; il y a en Dacie une vraie époque hellénistique à bronzes, poteries et monnaies grecques (ou macédoniennes), trouvées en grand nombre un peu partout. Cependant l'influence grecque est superficielle et inassimilable.

IV. Le vrai ferment transformateur de la civilisation daco-gète est l'influence celtique, dont nous

parlerons tantôt en détail.

V. L'influence romaine est en Dacie, comme en Pannonie, décisive: mais jamais cette influence n'aurait atteint les proportions et la profondeur que nous constatons chez les Illyro-Thraces du Haut-Empire, si elle avait commencé à peine vers notre ère et si elle n'avait été soutenue par les Celtes.

x

En 335 Alexandre de Macédoine passe le Danube chez les Gètes de la plaine valaque. Parmi les députations des barbares voisins venant le saluer sur les bords du grand fleuve, il y a eu une envoyée par les Celtes de l'Adriatique. Il n'y a donc rien d'étonnant que la première période de La Tène (400-300 av. J.-C.) se retrouve également en Transylvanie et en Valachie, documentée, il est vrai à peine par une seule tombe complète (à Silvaş), par quelques fibules et par un char de guerre et quelques fragments d'épés, mais en échange très loin poussée vers l'est, dans les vallées supérieures du Mureş, de l'Olt et de la Prahova.

Les Daces ont donc connu les Celtes et leur civilisation dès le IVe siècle av. J.-C. Ces derniers étaient d'ailleurs arrivés dans la région gète des Carpathes slovaques déjà au Ve siècle. Les objets attribués par Paul Reinecke à cette époque sont, comme les sépultures à char des mêmes régions septentrionales et de la Transylvanie appartenant au IVe et au IIIe siècle, d'origine stylistique ou de tradition occidentale: de la région entre la Marne et le Rhin Moyen. -Cette

vague septentrionale de la grande migration celtique vers l'Orient s'étend par la Dacie du Nord au delà des Carpathes en Galicie, Bessarabie et Ukraine, jusqu'à *Olbia* (cf. les Skires et les Galates de l'inscription de Protogène). Ptolomée en connaît maints toponymiques sur le Dniester supérieur et en Moldavie méridionale: aux noms de tribus ou de villes déjà connus nous croyons devoir ajouter au moins les *Catenses* et *Romidava*, dans la région du Séreth inférieur.

Beaucoup mieux connue est la vague celtique méridionale, avec ses deux foyers de civilisation: le royaume scordisque sur le Danube serbe et le royaume de Tyllis sur l'Hèbre thrace.

Cependant si les Celtes ont presque totalement inondé l'orient daco-thrace à partir du IVe siècle (et tel cimetière celtique de La Tène II près de Cluj nous les montre même en Transylvanie en assez grand nombre), la vraie floraison de la civilisation celtique en Dacie (métallurgie et céramique) se place entre 400 av. J.-C. et 50 ap. J.-C., avec des prolongements du même style jusqu'à la conquête romaine.

Les villages daces de La Tène sont très petits: à peine un ou deux hectares de superficie; les maisons sont carrées, petites (2 x 4 m.), pressées sur un espace fort étroit, sans rues entre elles; leurs parois sont en branchages ou, près du Danube, en roseaux, épaissies avec du torchis, tout comme à l'âge néolithique; leurs toits sont en paille ou en roseaux. D'habitude le village est situé sur quelque promontoire au bord d'une

rivière ou d'un lac, facile à fortifier du côté de l'isthme.

Des excavations souterraines en forme de *dolium* contenaient des grains et des semences de plantes agricoles ou textiles: ce sont les *seiroi* thraco-cappadociens des auteurs anciens: ils contenaient du blé, du chanvre, du millet etc. Parfois les tombes, à incinération, sont sous la maison même. Très peu de fer; beaucoup de bois carbonisé; la plupart des outils étaient en bois. Dans la plaine valaque il y a plus d'âge du bois que celui du fer. Dans la montagne les maisons étaient en bois avec des fondations en pierre.

Les tessons de type celtique se trouvent à côté d'autres de type «néolithique». Les fragments d'amphores grecques, de Thèbes, de Rhodes, de Cnide, etc. sont extrêmement fréquents en Moldavie et en Valachie. En Transylvanie nous n'en avons pas encore trouvés. Beaucoup de coupes déliennes à décor estampillé, des cantharea attiques depuis le IVe siècle, romaines depuis le IIIe, aident à dater le matériel indigène et celui découvert dans les emplacements.

Sur les sommets des montagnes qui dominent les passages portants ou les vallées fertiles, les princes daces bâtissent au IIe âge du fer, depuis la Tchécoslovaquie jusqu'en Transylvanie méridionale, des puissants châteaux forts, des *castellieri*, dont la situation et l'usage nous sont documentés aussi par les oeuvres littéraires: Tacite, *Ann.* IV 46 et pour la Thrace, Cassius Dion LXVIII 9, 3, pour la Dacie. L'acropole de ces châteaux forts

domine toute une série de terrasses artificielles pratiquées dans la roche, se développant à ses pieds. Ces terrasses sont protégées vers l'escarpement extérieur par des vallums à palissade. La forteresse elle-même est défendue par une muraille qui l'entoure selon la hauteur de la terrasse moyenne, soit «en escalier», et qui a des tours carrées, aux angles proéminents. Le mur est fait, à la base, de blocs de calcaire bien équarris, et de larges briques séchées au soleil; les blocs sont reliés par de grands tenons, ou même des poutres. Le «palais» princier est une simple tour carrée en haut de l'acropole; des beaux gradins en pierre calcaire y conduisent. Les murs du palais comme ceux de la forteresse ont une épaisseur de 2 à 3 m. L'emploi de la pierre et du bois dans les murs des forteresses nous est connu en Occident; c'est le *murus gallicus* dont la meilleure description se trouve chez César. Toutefois la brique séchée au soleil suggère les rapports avec la Grèce archaïque, ou l'Orient. Au *castellier* de *Grădiștea Muncelului* l'on peut voir aussi l'appareil à «crochet» dans les murs qui nous rappellent en même temps le Dipylon d'Athènes et les forteresses ligures du sud de la Gaule. Il faut donc noter que la colonne Trajane se trouve quelque peu démentie, en ce qui concerne ses vues des forteresses daces.

Ces *castellieri* sont nombreux dans la région des mines de fer de la Transylvanie. Les moyens matériels et les efforts humains qui étaient nécessaires pour les ériger parfois à plus de 1000 m. d'altitude, dans les positions escarpées et sauvages, avec

des pierres (calcaire, porphyre, granit, marbre) apportées de très loin, ne conviennent qu'à une seule époque: celle du grand roi gète *Burebista*, le contemporain et l'ennemi de Jules César. Les tessons de vases celtiques, les monnaies grecques et celtiques, les bronzes décoratifs du style de La Tène III, trouvés dans ces mêmes châteaux forts, confirment notre chronologie.

Les grands ateliers métallurgiques de la Dacie paraissent avoir été fondés dans la proximité même des mines de fer. Nous connaissons très bien jusqu'à présent ceux de Muncaci dans la Slovaquie gète-celtique. Très actifs ont dû être aussi les ateliers des montagnes au sud d'*Orăștie* (Cugir, Sebeșel, Grădiște). Les types des outils daces en fer sont identiques aux types celtiques, ce qui veut dire que les Celtes en ont apporté chez nous les modèles: en effet les outils de l'âge du bronze dace en diffèrent des armes celtiques. Tout d'abord la *cateia*, attribuée à l'influence germanique, la hache de combat commune à la Dacie et à l'Italie septentrionale, est d'origine gète: ses prototypes en bronze sont très fréquents en Dacie. L'épée dace en forme de faux, connue également en Orient (tel le yatagan perse représenté près du guerrier tombé, du Musée de Naples-art pergaméen), diffère totalement soit des épées celtiques, soit des yatagans gréco-italique. Cette arme, comme les poignards recourbés, est probablement apparentée à la *sica* thrace, comme elle l'est aussi aux énormes yatagans sarmato-bastarnes, représentés sur le monument d'Adamclissi et cités par Tacite,

Hist. I, 70: gladii quos praelongos utraque manu regunt.

L'étendard dace représente tout un monde à soi. Avec ses deux éléments, gueule de loup et corps de serpent, le *dragon* dace n'est pas seulement un emprunt iranien, mais un legs de beaucoup plus ancien. En effet la gueule du dragon est identique à celle des monstres quadrupèdes de Miklalkovo, de Dalj, de Pașachioi, de Doboli-de-Jos et avant tout du Caucase. C'est aussi la tête du démon assyro-babylonien Tiamat ou des démons hittites, évoluée chez les Cimmériens et par l'intermédiaire de ceux-ci chez les Gètes. Quant au gros serpent, il nous est connu par les innombrables tablettes votives, les «chevaliers danubiens», ces icones du culte solaire thraco-iranien, qui florissait - en syncrétisme avec Mithras - dans les provinces danubiennes de l'empire romain. Or la symbiose théologique du loup (ou du lion) et du dragon, se retrouve elle-même vers 1120 av. J.-C. sur une stèle de Nebukadnezar I. Créé en Mésopotamie (comme le griffon), le *draco* passe d'abord chez les Irano-Cimmériens, ensuite chez les Gètes, finalement, *par le culte* des chevaliers danubiens, chez les Romains, dont il devient l'enseigne militaire caractéristique. Quant au *carnyx* dace, identique au *carnyx* celtique, la tête du monstre qui lui forme cornet a les mêmes origines orientales, mais chez les Daces elle est arrivée par l'entremise des Celtes. C'est toujours des Celtes que les Gètes de La Tène tirent l'inspiration pour la plupart de leurs parures de corps: colliers, bracelets, fibules, bagues, chaînes, etc. Et

l'absence même de l'or dans l'orfèvrerie dace au deuxième âge du fer n'est pas du tout un phénomène isolé: l'Italie elle-même est en ce temps beaucoup plus riche en argent qu'en or; quant à la Gaule, déjà Déchelette remarquait que le vrai âge de l'or a été pour ce pays aussi l'âge du bronze.

Un détail important: les colliers et bracelets «à tête de serpent», fréquents en Dacie comme en Italie et en Scythie, prennent dans les Carpathes des formes tout à fait spéciales, de style géométrique, antinaturaliste, et de par ce fait donnent un aspect original à l'orfèvrerie de La Tène III en Dacie. Or les bracelets spiraliformes à têtes de serpent trouvés au IIIe et au IVe siècle ap. J.-C. en Germanie, en Scandinavie et même en Finlande, sont de la même famille que les bracelets gètes du Ier siècle av. J.-C., mais c'est en Dacie, trois siècles auparavant, que ces formes de bijoux ont à chercher leur origine. Les Quades et les Marcomans, voisins des Daces peu de temps après les exploits de Burebista contre les Celtes du N.-O. de la Dacie, ont dû revoir les formes gètes et les transmettre chez leurs congénères de l'intérieur, à Hanovre et plus loin.

La *céramique* dace de La Tène appartient à trois styles différents:

1. Façonnée à la main, de tradition archaïque locale (néolithique et bronze).

2. Façonnée au four (pour la première fois introduit en Dacie à la suite de l'influence celtique), d'origine celtique, apportée par le commerce, - ou bien de fabrication

locale imitant les modèles nouveaux; cette céramique très richement représentée partout en Dacie témoigne par les types principaux des vases d'une influence celtique partant plutôt du N.-O. (Bavière, Bohême, Danube supérieur), que du S.-O. ou de l'O.

3. Céramique hellénistique, déjà citée; les coupes déliennes ont été imitées chez nous aussi. Les types de vases de La Tène III dace se sont maintenus en grande partie sous les Romains aussi dans la céramique barbare de la Dacie. Il y a enfin une influence illyrienne aussi; dans la vallée du Danube et du Mureş, nous avons retrouvé ces grandes urnes en cloche, à pâte rose, type Donja Dolina, à côté d'objets en métal rappelant le Hallstatt tardif de cette Dalmatie jamais habituée aux formes franchement «La Tène». Les vases hellénistiques manquent jusqu'à présent en Transylvanie; cependant rien ne s'oppose à ce que nous les retrouvions là-bas aussi. De beaux fragments de vases en verre bleu-cobalt ont été trouvés en Valachie.

L'activité industrielle du La Tène dace a dû être aussi très remarquable dans la *métallurgie*; les Gètes l'ont apprise chez les Celtes, comme nous le voyons par les types des outils en fer (socs de charrue, faux, faucilles, serpes, etc.), identiques chez les deux nations; mais les armes daces en fer (épées et poignards recourbés, haches de combat, etc.) sont d'un type propre à la Dacie. Il est très possible que les grands yatagans bastarno-sarmates aient toujours été forgés chez nous. Les *castellieri* des hautes montagnes ont

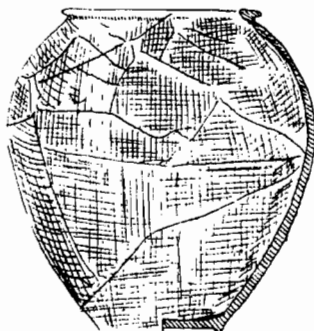
dû être les centres de cette activité: ils ont été bâtis dans le voisinage des mines de fer. A côté du fer l'on a dû extraire des mines de la Dacie de l'or et de l'argent aussi. Des restes de minerai d'argent et des outils d'orfèvre trouvés dans les forteresses daces confirment l'activité sur place dans cette direction. A l'âge de La Tène l'argent est toutefois plus commun en Dacie que l'or. Les Daces ont également frappé des monnaies, mais de types plus barbares que les Celtes, et seulement en argent. Il n'y a pas de monnaies daces en or, ni en bronze: les affirmations contraires sont insuffisamment documentées.

Le commerce dace paraît avoir été très prospère. Les trésors de monnaies grecques, à partir du IVe siècle, romaines depuis la fin du IIIe, ou à imitations barbares d'après les tétradrachmes macédoniens et un fait clair; les analogies étrusques et attiques de l'âge du fer, mégalithiques de l'âge du bronze, ne sont pas encore suffisamment concluantes.

A côté du maître du ciel nuageux, *Zamolxis*, le dieu qui manie la foudre, et dont nous n'avons encore trouvé ni le principal sanctuaire du Kogaïonon, ni d'autres grottes sur

les montagnes, les Daces du La Tène paraissent avoir adoré aussi la grande Déesse, la «Vierge» cruelle du Bospore Cimmérien, l'Artémis «royale» de la Thrace, la *Diana Regina* de la Dacie romaine, dont les plus anciennes images, quasi-minoennes, se multiplient dans nos fouilles énéolithiques de la vallée du Danube et dont la figure apparaît non seulement sur les plaques scythiques en or et en argent, où la déesse chthonienne donne à boire au chevalier solaire, mais sur toutes les icones des «chevaliers danubiens» thraco-daces, syncrétisés avec le culte de Mithras, où bien sur la patère du trésor de Pietroasa, comme sur le rhyton de Poroina. Sous la religion ouranienne des conquérants indo-européens, reparait peu à peu la religion chthonienne ancestrale des méditerranéens aborigènes conquis et un moment totalement submergés par les nouvelles croyances: cette fois la religion méditerranéenne de la déesse-mère ne peut plus être vaincue par aucun renouveau de l'ouranisme. Elle vit encore partout chez les méditerranéens chrétiens.

Vasile Pârvan

TURSENI, ETRUSCII ȘI AGATHYRȘII

Fragment din «Dacia preistorică» de Nicolae Densușianu

Vechii Etruscii, numiți de greci *Τυρσᾶνοι*, *Τυρσηνοί*, *Τυρρηνοί*, de Romani Etrusci și Tusci, — popor de origine pelasg — formase la început numai un ram din familia cea mare, puternică și civilisată a Arimilor.

Etruscii, ne spune Flaviu Ioseph, întocmai ca și vechii locuitori ai Iberiei (Hispaniei) și ca Sabini, se numiau Romani; înțelege însă, sub această denumire politică, numele cel vechiu și general de Arimi, Arămani și Arimanii.

Roma, scrie Dionysiu din Halicarnas, a fost la început un oraș etrusc. Tibrul, numit în cele mai vechi cărți sfinte ale Italiei *Rumon*, ne apare la Virgiliu ca un riu etrusc. Un alt riu al Etruriei, ce curge pe lângă Vulci, se numia *Armina* sau *Armine* în formă grecesată.

Un vechiu rege al Tursenilor barbari — nu putem ști cu siguranță, al Tursenilor din Italia, ori al Tursenilor din părțile de răsărit ale Europei — avuse numele de *Arimnestus*.

Însuși *Romul*, după cum ne spune o tradițiune italică, a fost un împărat etrusc.

Amândouă aceste popoare posedau aceleași caractere ale civilizațiunii primitive. Între Etruscii și Romani au existat încă din cele mai vechi timpuri o unitate de religiune și o mare afinitate de rasă.

Romani au considerat tot de una religiunea etruscă, ca cea mai antică și mai ortodoxă religiune națională. Riturile și ceremoniile religioase ale Etruscilor erau recunoscute ca cele mai sfinte; templele romane tot-de-una pline de ornamente etrusce; leturgia romană etruscă; și preoții etrusci venerați ca cei mai învățați în secretele cele mari ale religiunii antice. La toate fenomenele extraordinare, ce îngrijau pe poporul cel superstițios al Romei, erau chemați profeții și preoții etrusci, ca să le interpreteze și espieze. Numai ei singuri aveau știința să esplice avertismentele ȃeilor și să induplece mânia lor. Nică un act mare de stat nu se putea întreprinde, nică un răs-

boiului nu se putea declara, nici o pace nu se putea încheia, fără de a consulta pe preoții etrusci.

Ca popor de origine arimică, ne apar Turseni și în tradițiile etnografice ale Germanilor. Uriași, genul cel vechiu și puternic de oameni din timpurile primitive ale istoriei, figurează în legende și în tradițiile Germanilor sub numele de *hrimthurs*, *hrimthursar*, *hrimthurse*, adică Arimi tursani.

Despre originea geografică a Etruscilor s-au Tursenilor din Italia, au existat în antichitatea greacă două tradiții.

Una din aceste versiuni o aflăm la Herodot (I. 94), că un așa numit *Tyrrenos*, fiul regelui *Atys* din *Lydia*, emigrând cu o parte din locuitorii acestei țări a debarcat pe țărmurile Italiei și s-a stabilit în *Umbria*, unde, după numele regelui conducătorului, ei au început a se numi *Turseni*.

Lydia formase, după cum știm, încă din cele mai vechi timpuri un teritoriu arimic (pag. 803); ast-fel, că Turseni din Italia ne apar și după tradițiunea lui Herodot, numai ca un ram al familiei arimice.

O altă tradițiune, despre originea geografică a Etruscilor, o aflăm la *Dionysius* din *Halicarnas* (I. 28), că *Tyrrhenus*, primul rege al Tursenilor, care au descălecat în Italia, a fost un fiu al regelui *Telephus*.

După această versiune din urmă, locuințele cele vechi ale Etruscilor se par a fi fost în părțile de miază-noapte ale peninsulei balcanice, în acea regiune, peste care domnise odată *Telephus*, supranumit *Latinus*.

Amândouă aceste versiuni, după cum rezultă din ocupațiunile, din formele civilizațiunii și din moravurile Etruscilor, se vedea a fi avut un fundament istoric.

Cu toate, că din punct de vedere al rasei, Etruscii cei vechi formați un popor omogen, ei ne apar însă în istoria italică sub două aspecte diferite.

O parte din vechii locuitori ai Etruriei, și anume triburile tursene stabilite pe lângă litoralul de apus, ni se prezintă, încă din timpuri foarte depărtate, ca un popor faimos de navigatori, comercianți și piraiți.

Întregă regiunea Mediteranei, cuprinsă între Italia, Corsica, Sardinia și Sicilia, avea în vechime numele de Marea tursenică, *Τυρρηνικὴ θάλασσα*, *Tyrrhenum Mare*, *Mare Tuscum*. Foarte probabil ast-fel, că această populațiune de comercianți și navigatori îndrăzneți, din părțile de apus ale Etruriei, să fi fost o emigrațiune din *Lydia* și din insulele Archipelagului, fiind-că *Lydienii*, după cum ne spune *Diodor Sicul* (VII. 13), au fost cei de întâi, care au domnit peste mare, după războiul troian.

În ce privește însă regiunile continentale ale Etruriei, elementele etnice difer. În loc de triburi, cari s'ar ocupa cu marea, noi aflăm aici un popor viguros de păstori și țărani, având o civilizațiune antică, o organizare puternică militară și o forță extremă de rezistență; putem dice un popor cu altă origine geografică, cu altă istorie.

Aceste triburi etrusce se par a fi întru adevăr numai o emigrațiune din părțile de răsărit ale Europei, de lângă Hem și Carpați, ori cu alte cuvinte din regatul cel vechi al lui Telephus, după cum ne indică numele lor cel arhaic de Rasennae s'eu Rasenni , rămas ca moscenire în peninsula balcanică, și după cum de altă parte rezultă din o notiță istorică a lui Pliniu, că Reții din Alpă au fost un popor etrusc, s'eu Turseni, cari se retrăsese acolo sub conducerea unui așa numit Rhaetus .

Mai notăm aici, că Romanii cei vechi, după cum ne spune Cicero, au considerat tot-de-una pe Etrusci ca un popor barbar ; o numire, pe care autorii grecesci o aplicau de regulă la populațiunile pelasge, ce aparțineau civilizațiunii nordice.

Diferite resturi din o vechiă populațiune tursenă ne mai apar în peninsula balcanică până târziu în timpurile romane.

O grupă însemnată de Pelasgi-Turseni se mai află încă pe la a. 435—400 a. Chr. în peninsula muntelui Athos .

Un popor de origine getică, cu numele de Trausi , la Nic. Damascenul Trausiani, i-și avea locuințele sale în regiunile centrale ale munților Rhodope (Despoto-dag), unde după legende petrecuse Orpheu.

Pe la a. 26 d. Chr., după cum scrie Tacit, Romanii avură un război înverșunat cu populațiunile cele feroce din munții cei înalți ai Thraciei, unde aveau pentru apărarea lor un număr însemnat de castele construite pe vârful de stânci prăpăstioase. Doi comandanți ai acestei populațiuni muntene, energice și iubitori de independență, purtau nume tursene, unul Turesis și altul Tarsa .

Pe țărmurile Mării negre, între Tomis și Dionysopolis, se afla pe vârful unui promontoriu un castel puternic Tirizis, la Ravennas Tirisa (var. Trissa și Turisia). În geografia lui Hecateu, Trizi figurază ca un popor din părțile meridionale ale Istrului .

În Macedonia, după cum ne spune gramaticul Stephan Byzantinul, exista orașul Tirsae, numit ast-fel după Tirse, o femeie macedoneană.

În Attica, în Argos și în Lemnos aflăm de asemenea resturi din o vechiă populațiune pelasgă, ce aparținea la familia Tursenilor .

Homer amintesc pe Turseni, cari se ocupa cu pirateria pe marea

négră . În fine, Tursenii din regiunile de răsărit ale Mediteranei sunt amintiți și pe o inscripțiune egipteană din sec. XIV a. Chr., sub numele de Tursa și Turisa

Am vorbit până aici de migrațiunile tursene în Italia și de resturile acestei populațiuni în peninsula balcanică și în insulele mării egee.

A existat însă un strat considerabil din o vechiă populațiune tursenă în părțile de nord ale Dunării de jos și ale Mării negre.

În această regiune, faimosă în timpurile preistorice, grupa cea mai importantă și mai civilizată o formaș așa numiții Agathyrși de lângă riul Maris (Mureș) în Transilvania, numiți de Stephan Byzantinul Trausi . Agathyrși, le dăceaă autorii grecesci .

Din această familiă, o-dată foarte numerosă, a Traușilor seă Agathyrșilor de la Carpați, se vede, că făceaă parte și Traușii din munții Rhodope, numiți de Hesychiu, ἑδνοσ Σκυθικόν. Rasa dacică, scrie Dio Cassiu (l. 51. 22) stabilise o-dată coloniă în munții Rhodope.

Agathyrșii și Etruscii ne apar, de altmintealea, în multe privințe, ca două popóre, ce avuse o-dată aceeași civilizațiune comună.

În timpurile romane, Etruscii seă Tursenii din Italia erau considerați ca cei mai perfecți măiestrii în architectura militară. Locuințele lor aveaă formă de turnuri, τούρις=turris .

Ca întemeietorii de cetăți ne apar și Agathyrșii dela Carpați.

Cetatea cea vechiă dela Tălmaciū (Landscron), situată în față cu pasul dela Turnu roșu, se aflase o-dată, după cum ne spune o tradițiune populară în posesiunea unui uriaș cu numele Toreșan = Turșan

Un oraș vechiū al Daciei, situat în părțile meridionale ale Transilvaniei, pórtă la Ptolemeu numele de Tiriscum (Tilișca de lângă Sălisce, ori póte Cetatea de la Muncel?).

Mai multe caștre seă cetăți preistorice din Transilvania și Ungaria aū purtat în evul de mijloc, și unele rúine mai pórtă până în ađi, numiri tursene.

Turch (=Turci), Theurch, Törcsvár, Türtzburg (cetatea Törcs), este în documentele istorice ale Ungariei și Transilvaniei numele cel vechiū al castelului, ce închidea pasul Branului în părțile de sud-ost ale Transilvaniei. În tablele eugubine, Tursce=Turce este forma dativului dela Turscos=Tuscus

Turuskou castrum, Torockovár și Troskovár (cetatea Truscului, Trăscăului) este numele istoric al unui vechiū castel din munții Arieșului

în părțile de apus, ale Transilvaniei. În tablele eugubine forma de Turskum corespunde la Tuscum .

Un alt castel străvechiu cu numele de Thursch (Turucz și Turocz) se afla în Carpații de apus ai Ungariei și forma cetatea principală pentru apărarea comitatului Thurocz.

În fine, Turschan lapis (pétra séu cetatea Turșanului) era, pe la a. 1263, numele unui munte din Carpații de nord ai Ungariei.

Agathyrșii cunoscău metalurgia și erau renumiți pentru costumele lor cele fine, frumoșe, și cusute cu flori. După cum scrie Herodot, ei erau foarte luxoși și purtau în mare parte ornamente de aur, χρυσοφόροι . O probă evidentă despre gradul de civilizațiune a acestei națiuni.

Tot ast-fel ne apar și Etruscii cei vechi séu Tursenii din Italia : un gen de ómenii, ce iubia fastul și magnificența, după cum scrie Dionysiu din Halicarnas .

Etruscii, cari în timpurile mai vechi, purtau plete lungi, mai aveau în us și corónele de aur ca recompense civile și militare ; ér tinerii nobilii etruscii purtau la gât ornamente de aur (Hetruscum aurum).

Isidor din Sevilla scrie, că Grecii și Etruscii au fost cei de întâi, cari au scris pe table cerate .

Ca material de scris, tablele cerate le aflăm întrebuințate, în timpul dominațiunii romane, și la minele de aur ale Daciei ; un us, care pare, că s'a continuat aici încă din timpurile Agathyrșilor.

Pe monetele cele vechi ale Tursenilor din Italia figuréză adese óri tipul lui Hermes (Armis al Daciei, Armes al Scyției), precum și atributele sale: brósca țestósă, caduceul, calul cel miraculos al timpurilor mitice pelasge, boul și verul sêlbatec.

Musica națională a Etruscilor era pastorală. Se cânta cu fluera și tinerii etrusci esecutaú saltări grațioșe însoțite de strigări în versuri, întocmai după cum este și astă-đi usul la poporul român dela Carpați.

Acești jucători, cari i-și câștigase o mare reputațiune în Italia, erau numiți de Romani histriones , un termin etnic, ce reducea originea acestor jocuri etrusce la populațiunile de la Dunărea de jos, Istri séu Istriani, cum se numiaú în timpurile eroice .

În Transilvania și în regiunile vecine ale Carpaților mai întîmpinăm până astă-đi o mulțime de nume familiare, ce ne indică, că o-dată esistase în părțile aceste o populațiune de familiă tursenă. Din aceste notăm aici următoarele :

În Transilvania și Banat :

Turs	Turșa	Târsu	Tușcă
Tursa	Tursan	Târșa	Tușcan
Tursea	Turșan	Târsea	Trișcă
Turzea	Târs	Târsean	Truț.

În România :

Târsu	Târșan	Târziman	Trușcă
Târșu, Târșea	Târșean	Târzoman	Trușcoiș.

În documentele istorice ale Transilvaniei și Ungariei:

Tarsa	Turs	Turzo	Turuzo	Ters
Torsa	Torsol	Turzol	Tusk	Tyrch=Tirci

Cu deosebire în Țera Făgărașului și în fostul Ducat al Amlașului mai există până astăzi o mulțime de nume familiare tursene, cum sunt :

<i>În Transilvania</i>	<i>În Etruria</i>
Bârsan, Borzan, Bursan (orig. din ț. Bârșei, terra Borza),	Porsena
Călin	Calenus
Cluș, Clóșa (Clójà)	Clausus (Claudius)
Hêrșu, Hêrza, Hêrsan	Hersenna
Lehu, Lehul	Lechu (Lichas. Virg.)
Ludu	Lydius
Măican	Maecenas
Mămulea	Mammula
Manta	Mantus
Marcu	Marcus
Meternea	Mastarna (numele etr. al reg. Ser- viu Tului)
Metea	Metas
Moșoiș, Mușină	Musonius
Olia	Olenus
Onia	Annius, Aunus
Pepelea	Perperna
Picu , Pica	Picus (rex Tyrreniae. Lact.)
Popăneci, Popeneți	Cupeaci (Sabinorum sacerdotes)
Sinea	Sena (opp.)
Tarcea	Tarco
Terhenu, Tirhenia	Tyrrhenus
Tósgă, Tocșă	Tuseus
Togan	Tages
Turia	Turianus
Vâlsan; Volso, Volzan (doc. ist.)	Volsinii, Vulsinii (opp.)
Volcan, Vulcan	Volcanus, Vulcanus
Vulcu	Vulci (opp.)

Din vechia idiomă tursenă s'a mai păstrat în colindele religioase ale Românilor din Transilvania cuvântul lariș (lar), cu înțelesul de «păstoriș-stăpân», după cum același caracter î-l avuse cuvântul lar și în cultul cel vechi al regiunii etrusco-romane

NOTE EMINESCIENE DESPRE TRACO-DACI

Gheorghe Bulgăr

Se știe că Eminescu a avut intense preocupări istorice, paralel cu cele filologice, despre care mai pe larg a vorbit întâi Călinescu, acum o jumătate de secol (*Opera lui Eminescu*, 5 vol.), dar de atunci s-a scris mult despre interesul poetului național față de istoria și cultura antichității; recenta antologie *Eminescu și clasicismul greco-latin* (îngrijită de Traian Diaconescu-Iași) pune în lumină preocupări și surse antice, reflectate în creația poetică mai ales.

După apariția volumului *Fragmentarium*, în care Magdalena D. Vatamaniuc a tipărit, după manuscris, însemnările diferite ale poetului, sunt de semnalat alte texte care vorbesc despre *lumea Traco-Dacilor și despre rolul substratului limbii române, reflectând fondul cel mai vechi, provenind din dacă, important pentru prefigurarea specificului acestei limbi, romanizată după cucerirea Daciei*; persistența eroică a romanității orientale în limba română de azi, e un fapt adesea subliniat de filologi.

În ultimii ani s-a spus de câteva ori că mulțimea de cuvinte din dicționarul general, notate cu «etimologie necunoscută» n-a putut cădea din cer, și mai degrabă ele provin din substrat, dintr-un fond străvechi. Eminescu gândea la fel când, folosind studii de autoritate, ca acelea ale lui Miklosich, nota în caietele sale, atât de pline de detalii istorice, filologice, filosofice: «Toate limbile câte se vorbesc păstrează o seamă de însușiri filologice care nefiind nici de origine greacă, nici romană, nici slavă nu pot să fi ieșit din senin, ci trebuie să fi fost proprie unui popor care a dispărut acum, trebuie să corespundă c-o realitate etnică care-a existat în trecut, c-un corelat etnic. Numai în limba albaneză ele par a fi cu totul originare, și fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsula, putem trage concluziunea îndreptățită că acele proprietăți indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză. Așadar, dintr-o limbă străstrăveche, dispărută azi, din limba *traco-ilirică*. Așadar, limba traco-ilirică este temelia și substratul, peste care s-au suprapus deosebite păături lingvistice, dar acestea

din urmă, cu toată suprapunerea, sunt în chiar esența lor modificările prin acel substrat (Ms. 2257, p. 428). După ce Eminescu notează fenomene de limbă păstrate prin substrat (fonetice, morfologice și chiar sintactice) multe similare în albaneză, el indică sursa: V. Miklosich (p. 244).

Intr-o pagină apropiată, din același manuscris 2257 (ff. 427-8) poetul stăruie asupra structurii vechi a limbilor carpato-balcanice: «Avem, așadar, la Români substrat traco-iliric, pătura imediat suprapusă: latina; la Bulgari: substrat traco-iliric, pătura imediat suprapusă: paleoslava; a doua pătură finotartară» etc. Numai «la Albanezi substrat traco-iliric; pătura (suprapusă) traco-ilirică»; - deci o continuitate nealterată de altă limbă, de alte suprapuneri.

În alt manuscris (2264) Eminescu combate opinia unui ziar austriac (Neue freie Presse) care discuta antagonismul dintre Slavii de sud și Români; poetul scrie: «Avem cu toții sânge tracic în vinele noastre» (f. 381, *Fragmentarium*, p. 245). El nu uită să se refere la spusele lui Herodot despre marele popor, despre caracterul și viața Tracilor: «Poporul tracic este, cel puțin după Inzi, între toate popoarele cel mai mare. Și dacă ar avea un *domn*, sau dacă ar ținea unul cu altul în concordie, ar fi invincibil, și desigur cel mai puternic dintre popoare, după părerea mea. Dar fiindcă lor nu le este nici într-un chip cu puțință de-a ajunge la așa ceva, ei sunt în consecință slabi» (Herodot, V, 3).

Ceva similar cu acest fragment (notat în manuscrisul 2257, f. 424), dar critic și fără mențiunea unui izvor străin stă în ms. 2254, ff. 305-7: «Rasa traco-ilirică s-a distins în decursul tuturor secolelor printr-o energie extraordinară, printr-un neastâmpărat dor de război, dar totdeauna în *servici străin*», mai mult spre folosul unor vechi slăbănogi decât pentru întărirea propriei puteri. Sub flamurile lui Alexandru cel Mare, locuitorii traco-iliri ai munților au cucerit Asia și Africa pentru Greci».

Sunt acestea reflecții personale, odată cu regretul poetului față de irosirea unei puteri imense a Tracilor în serviciul unor cauze străine, sau rodul unor investigații istorice proprii? Sau sunt parafrază la texte citite undeva cu setea lui nestinsă de a cunoaște cât mai mult din istoria umanității, mai ales din istoria poporului român, așa cum se poate vedea din capitoul «istorie» al *Fragmentariumului* tipărit recent?

Eminescu a acordat o mare atenție istoriei popoarelor celor mai vechi din Dacia și, cum se știe, a glorificat eroismul celor ce au înfruntat puterea romană în vastul poem *Memento mori*, publicat postum în *Opere* IV, 1952, pp. 110-152: Dacii sunt egali Romanilor în viteză, în voința de a fi stăpâni acasă, stăpâni pe soarta lor:

Inzădar, căci neînvinse șiruri lungi de bătălie
Își sdrobesc armele-n scuturi pe a cerului câmpie:
Neînvinși ș-unii și alții, ș-unii ș-alții nemuritori.
Inzădar Marte s-aruncă spre a sparge șiruri dace

Și în van fulgeră Joe supra coifelor audace,
Neclintiți stau ș-unii ș-alții în măreața luptă lor.

Vv. 805-810

In ms. 2263, f. 17 Eminescu își notase: «Besi, Daci, Traci = tot Traci», sugerând astfel imensitatea poporului din care făceau parte adversarii din Dacia al imensului imperiu cucerit, acela al Romanilor, stăpâni peste zeci de etnii: păcat, și-a zis poetul, că acei Traci și ramura lor de la noi, Dacii, nu au știut să se unească și să fie în istorie ceea ce au fost Romanii...

Insemnările de istoric ale lui Eminescu întregesc versurile Poetului pentru a spori cunoștințele noastre asupra lumii Tracilor care stau; așa cum s-a spus adesea în această revistă, la începuturile istoriei noastre daco-romane.

NOI, DACII

Bucăți de carne-am rupt din noi și dave am zidit
să stăvilim năpasta Sciților din Răsărit.
Din sud vin Perșii, îi auzim pe sub troianul val
cum culcă grâul la pământ cât Getul pe un cal.
Ne-ntrec Bastarnii peste văi, vin dinspre Ursa, vin,
pocal de-argint și de pământ să bea cu sânge plin,
Iar Celții, aurul din munți, țesut în ii și-n gând.
Doar cimitire ne-au lăsat cumva prin noi trecând.
Și pașii-imperiali trec Istrul și supuși ne vor.
Șurpând cetăți în brazdă-aruncă sarea lor
să prindă rădăcini de cât pustiul ce l-au pus.
Au încercat noi ordini și noi legi de-nvingători,
deși avem același moș străfulgerat de sus,
Triumfători venind din ev treptat ni s-au supus.

Ion Burloiu

METAFORA PROTOISTORICĂ A DACIEI ÎN POEZIA LUI BLAGA

Emil Manu

Deși o temă aparent izolată în opera lui Blaga, mitologia dacă infuzează cu viziune și filosofia și poezia acestui mare transilvan. Concret e vorba, în primul rând, de Zamolxe, marele preot dac, ajuns zeu, creatorul religiei dace monoteiste, căruia Blaga i-a consacrat o piesă de teatru, în expresia predilectă a autorului, un «mister» păgân. Drama a fost scrisă între 1920-1921 și publicată în 1921, în Editura «Ardealul» din Cluj, 80 pagini ilustrate de G. Șerban. A doua ediție, ușor modificată, a apărut în 1942, în *Opera dramatică*, vol. I, Sibiu; au urmat încă patru ediții identice cu cea din 1942. Piesa a fost jucată în mai multe rânduri (1924, 1967, 1976) și a constituit un punct de plecare pentru libretul operei *Zamolxe* de Liviu Rebreanu.

Cu *Zamolxe*, Lucian Blaga, după cum singur o spune în «Hronicul și cântecul vârstelor», înaugurează în cadrul operei sale, un nou gen literar mai obiectiv, genul dramatic: «Aspiram parcă la alte moduri, vag întrevăzute, ale expresiei, spre o adâncire a albiei poetice (...). Să evadez într-un gen mai obiectiv? Într-o zi am închipuit mitul lui Zamolxe. Subiectul era

susceptibil de o realizare în forma unui poem dramatic».

În ediția de opere, vol. IV, 1977, îngrijită de Dorli Blaga, ni se dau amănunte semnificative în legătură cu manuscrisul piesei, amănunte din care reiese că a fost scrisă pentru Vasile Pârvan, acel mare istoric și filosof liric, inițiator al unei revitalizări a spiritualității trace în cultura românească. Interesantă pentru descifrarea viziunii mitologice a lui Blaga și mai ales pentru biografia lui Zamolxe e lămurirea autorului concepută pentru cititor. (La început Blaga nu s-a gândit să scrie decât o *piesă de citit*): «Istoria ne-a păstrat aproape numai numele acestui profet trac. Religia lui Zamolxe și anecdota în jurul căreia se țese acțiunea acestui mister nu sunt prin urmare decât o creațiune a autorului».

Drama e scrisă în versuri și e socotită de unii cercetători, printre care G. Călinescu, drept o operă poetică, în rândul cunoscutelor sale volume și tratată alături de *Pașii profetului*. Care e pe scurt subiectul dramei? Într-un decor de munte (evident, peisajul e transilvan), într-un timp mitic dacic, la gura unei peșteri, Zamolxe își spune monologul

autobiografic, un discurs liric mustind de poezie panteistă: «*Lac îmblânzit de zile fără vânt sunt eu / și-s singur. / Atât de singur, / că de mult uitat-am să mai fac deosebire / între mine și între lucruri...*»

În fond, Zamolxe își rezumă nu numai biografia, ci chiar opera: «*Departa ești poporul meu dac, neam de urși. / Religie nouă și vânjoasă încercat-am să-ți aduc din inima necunoscutului. / Voiam să-ți fiu un bun răsad, / dar tu, neînțelegându-mi rostul, mi-ai lovit / cu pietrele vorbele...*».

Acest mister, conceput ca o dramă de idei explică în formă simbolică, literară, o problemă de istoria religiilor, desacralizând-o prin însăși tratarea temei. Profetul dac Zamolxe se revoltă împotriva zeilor daci și descoperă cu adevărat un singur zeu, Marele Orb (corespondentul Marelui Anonim din sistemul filosofic al lui Blaga). Marele Orb se identifică în mod total cu *neînțelesul existenței*, cu misterul cosmic, cu simbolul divinității din gândirea creștină. Astfel, în concepția bătrânului profet, Dumnezeu ar fi un rob bătrân; fiecare om e copilul lui și fiecare îl poartă de mână. E în această concepție un panteism dionisiac, Dionisos fiind un zeu grec de import, de origine tracă. Din punct de vedere al trecerii Dacilor prin existență ei nu trăiesc, ei «se trăiesc», fără să aibă sentimentul de frică în fața morții, ei se confundă cu natura însăși, fiind și stihii și stânci și fulgere și izvoare.

Predica lui Zamolxe e considerată de marele preot oficial al Dacilor (Magul, în piesă) o erezie și la îndemnul lui profetul este lapidat.

Rănit de loviturile pietrelor, bătrânul profet se retrage în munți, se depărtează de lume, dar ideile lui încolțesc, prind viață, religia cea nouă se răspândește. Magul, un fel de sacerdot ce reprezintă simbolic ideea de putere omenească, își dă seama că ideile profetului Zamolxe au aderență organică la sufletul poporului dac. Și atunci, recurge la o stratagemă de ordin filosofic: se gândește la sacralizarea, la divinizarea formală a lui Zamolxe, la transformarea lui oficială în zeu, alături de ceilalți zei, deci la minimalizarea puterii lui de seducție. El știe că un zeu devenit statuie nu mai e periculos; periculoși sunt zeii sau profeții interziși. În acest scop comandă unui sculptor grec o statuie a zeului Zamolxe pe care o așează în templu, un fel de pantheon dacic, în rând cu ceilalți zei.

Bătrânul Zamolxe, orb și de nerecunoscut, înțelege sensul ocult al stratagemei, își părăsește peștera și se întoarce printre oameni. Plin de mânie intră în templu, apucă furios statuia ce-i înfățișa chipul și o sfarmă. Mulțimea revoltată îl omoară, lovindu-l cu bucăți din statuia sfărâmată. Dar, deabia după ce drama se consumă, Dacii își dau seama de adevărul concepției lui Zamolxe: Marele Orb se revelează prin sacrificiul profetului său, ceea ce e un fel de creștinism «avant la lettre».

Magul spera ca punând în templu «simulacrul» lui Zamolxe, statuia lui, poporul să-i uite învățătura; rezolvarea dramatică nu are sens de explicare a unei mutații mistice, ci un sens poetic și filosofic -

Magul, prin *înghețarea* mitului lui Zamolxe în marmură, era un *ucigător* de vise: o spune personajul Zamolxe într-un monolog final: «*Eu - zeu?/ Credița mea v-a ispitit - altare,/ cu mii de jertfitori netoți!/ La luptă pumni!/ Vrăjmașul?/ Ești tu - numai tu, un chip de piatră-ncoronat/ cu nemurare/ și desmierdat cu jocuri de fecioare./ Zeule Zamolxe, cât ești de alb zăpadă!/ Dar visul meu e cald și te topesc. Aici sunt eu și omenescul meu gând,/ Acolo?/ eu zeul,/ și toți bețivii jertfei./ Statuie,/ Cu povara ta de munte/ mi te ridici pe piept./ Blestem,/ Ucigătorule de visuri!*».

Zamolxe neagă sacralitatea și sacralizarea; Blaga a imaginat un mister și nu o pagină de istoria religiilor, mai degrabă o pagină de istoria Dacilor. Incercarea lui Blaga de a construi (la modul imaginar) un pantheon dacic cu șase zei dintre care unul cu cap de bour, îi amintea lui G. Călinescu de mitologiile dacice ale lui Bolintineanu sau Eminescu; dar pantheonul lui Blaga nu e o reconstituire mitologică romantică, ci pur și simplu o imagine poetică modernă.

S-a spus că drama *Zamolxe* e un «prim pas de a încadra dionisiacul nietzschenian în tradiția românească» (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941, p. 793). Dar observând atent lucrurile, în această dramă, dedicată lui Vasile Pârvan, Blaga sondează mai mult cu imaginația, un trecut al poporului român, revelând un mister tragic. Caracterul dionisiac al dramei nu e împrumutat în mod neapărat de la

filosoful german, ci e în mod natural o noțiune consonantă cu mentalitatea noastră țărănească, primitivă, deci tragică, zeul Dionisos fiind un zeu trac, importat de Greci și doar comentat de Nietzsche. Beția vegetalului, a roadelor, a pământului, e o dimensiune a sensibilității românești. Nici trimiterea neapărată la expressionism nu e o explicație în absolut, numai *forma* misterului și nu *fondul* ne amintește de teatrul lui Werfel sau Hasenclever. Toată substanța piesei trebuie raportată la o viziune românească pastorală.

Concepția despre Marele Orb nu e nimic altceva decât o replică poetică (simetrică) la Marele Anonim (din filosofie), iar panteismul (din poezie sau din teatru) nu este echivalent cu o «mistică naturistă» (Ov. S. Crohmălniceanu, *Lucian Blaga*, 1969, p.163), ci doar o caracteristică lirică. G. Călinescu a consacrat magistral acest panteism ce și-a pierdut caracterul mistic (în concepția lui Blaga) nu însă și pe cel mitic. Pompiliu Constantinescu definea acest panteism ca fiind un tradiționalism de origine tracă, complicat din legendarul simbolic, un fel de simbolism folcloric (*Poesia d-lui Blaga*, în «Vremea», din 24 sept. 1933).

Ion Pillat sesiza în articolul *Lucian Blaga și specificul românesc* («Ultima oră», 24 febr. 1929) faptul că autorul *Poemelor luminii* se apleacă în adâncimile nebănuite ale descântecelor, ale bocetelor, ale colindelor. Acestor forme străvechi, pline de ființa unor mituri pierdute, încărcate și pietrificate de taine ce ne depășesc, le dă viață într-o atmosferă

de început și de sfârșit de lume.

E. Lovinescu socotea drama o piesă de citit, nu de reprezentat din cauza caracterului său liric (*Istoria literaturii române contemporane 1900-1937*, București, 1937), iar un critic aproape uitat ca Mihail Iorgulescu, o construcție muzicală, o alcătuire simfonică (*Marginalia*, București, f.a., p. 112).

Toate comentariile sunt adecvate pentru că *Zamolxe*, deși pirandelliană (G. Călinescu) sau expresionistă (E. Lovinescu) în formă, este profund originală în conținut, ca viziune filosofică și poetică; este, într-un cuvânt, un sondaj în mitologia tracă, sondaj verosimil tocmai prin simbolismul lui perfect.

Spuneam mai înainte că deși temă aparent izolată, mitologia dacă e o infuzie de idei și imagini în opera lui Blaga, drama *Zamolxe* reprezentând un loc aparte. Dacă în *Diferențiale divine* întâlnim idei din aceeași constelație, în volumul *In marea trecere* (1924) întâlnim imagini ca cele din poemul *De mână cu Marele Orb*. Poemul e panteist iar figura Marelui Orb, o figură de țaran român ce vine dintr-un mit trac: «*Il duc de mână prin păduri. / Prin țară lăsăm în urma noastră ghicitori. / Din când în când ne odihnim în drum. / Din vânăta și miraculoasa iarbă / melci jilavi se urcă-n barbă. / Zic: Tată, mersul soriilor e bun. / El tace - pentru că i-e frică de cuvinte. / El tace*

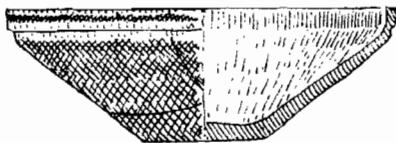
- fiindcă orice vorbă la el se preschimbă-n fapte».

Și ciclul poetic *Moartea lui Pan* din același volum are aceeași abordare a mitului tragic; o paralelă între *Zamolxe* și *Pan* face Const. Marinescu într-o cercetare recentă (*Coșbuc, Macedonski, Arghezi, Blaga, texte comentate*, Soc. «Relief românesc», 1979).

Problematica fondului național arhaic îl va preocupa pe poet în mai toate etapele creației sale. În 1926, într-un interviu declară că poezia sa cultivă acest fond național arhaic. În 1943 scria în «*Saeculum*» despre *Getica* lui Pârvan, aducându-i unele corecțiuni ce priveau mai ales evoluția ideologică a tezei marelui istoric. Printre manuscrisele rămase de la filosof, Dorli Blaga află micul eseu despre *Marele Orb*, pe care îl va publica în volumul *Isvoade* (1972). Etc.

Pentru pozitiviștii cei mai acerbii miturile sunt simple produse ale imaginației și nu se poate construi nimic cu ele. Blaga dă o ripostă categorică acestei vetustități printr-un aforism: «*Miturile sunt fără îndoială un produs al imaginației, dar în raport cu realitățile care le sugerează ele au ceva din evidența unor axiome*».

Pe aceste axiome ale fondului primar dacic Blaga își așează o parte din construcțiile sale.

ORGANIZAREA CALENDARISTICĂ A TIMPULUI SOCIAL

DOVADĂ A EXISTENȚEI AUTORITĂȚII STATALE

- text rezumat -

Emil Poenaru, Șerban Bobancu și Cornel Samoilă

1. Condițiile istorice ale apariției și afirmării statului dac centralizat

Pe teritoriul patriei noastre, așa cum pe drept cuvânt se susține, încă de la începutul epocii bronzului putem identifica cristalizarea populației prototracice și tracice, confirmându-se astfel viziunea lui Vasile Pârvan, în sensul că putea vorbi despre Traci încă din epoca bronzului.

«În cursul mileniului al doilea - scrie Dumitru Berciu -, s-au format culturile tracice, care cu toate aspectele particulare, au alcătuit o mare unitate nord-tracică, fără niciun hotar despărțitor al Carpaților sau al Dunării, cuprinzând și zona dintre Dunăre și Munții Haemus (...) Mai bine de opt secole aceste culturi s-au dezvoltat fără nici o întrerupere, întreținând permanente schimburi economice ce devin tot mai puternice către sfârșitul bronzului tracic, cimentând unitatea tracică dintre Carpații de nord și Munții Balcani.

Pe vatra tracică a bronzului s-a dezvoltat cultura din prima epocă a fierului, ai cărei creatori sunt tot Traci, descendenți direcți ai celor din epoca bronzului, între cele două epoci existând o perfectă continuitate.»

În cadrul continuității etno-culturale tracice și al unității civilizației lor materiale și spirituale, se individualizează Geto-Dacii, care vor intra în lumina documentelor scrise ale istoriei prin «rezistența îndârjită» opusă împăratului Darius și prin războaiele în care i-au înfruntat pe Macedonenii urmași ai lui Alexandru cel Mare.

Cum pertinent explică Alexandru Vulpe, «...în jurul anului 300 î.e.n. Geții erau constituiți într-o formă de organizare politică radical deosebită de societatea gentilică. Dacă nu o numim încă stat, în deplinul înțeles al cuvântului, aceasta se datorește datelor insuficiente privind relațiile economice și culturale existente în acea perioadă. Avem suficiente temeieri spre a releva accentuarea sensibilă a puterii centralizatoare prin permanentizarea de-a

lungul mai multor secole a tradiției unional-tribale, o orientare politică relativ unitară în raport cu interesele unei arii (deci noțiunea de teritoriu), un început de organizare administrativă concretă în emiterea primelor monete de factură locală, dezvoltarea negoțului și înmulțirea contactelor cu lumea elenistică și, de aici, apariția unui fast de curte, oglindit în somptuoasele morminte princiare, precum cele de la Agighiol (Tulcea) și Peretu (Teleorman). Sunt elemente care presupun accentuarea deosebirilor sociale, prin consolidarea prerogativelor păturilor aristocratice în raport cu cele ale luptătorilor de rând».

Prin dezvoltarea formațiunilor politice în fruntea cărora s-au aflat conducători ca Dromichetes, Oroles, Rhemaxos, Tiamarcos, sau Zalmodeghicos, se accentuează tendința centralizatoare. Așfel, «saltul calitativ» spre o formă politică mai avansată, reprezentată de organizarea statală din timpul lui Burebista, își găsește întemeierea în procesul îndelungat de dezvoltare a fiecărei formații geto-dace în parte.

Actul istoric înfăptuit de Burebista a însemnat unirea sub o conducere unitară a unei populații având aceleași interese economice, vorbind aceeași limbă, având aceeași credință, și nutrind aceleași idealuri de luptă împotriva pericolului reprezentat de agresiunea celtică și înaintarea legiunilor romane.

Este de presupus că Burebista - «cel dintâi și cel mai mare dintre regii traci» - a desfășurat o activitate de întărire a unității și caracterului centralizat al puterii statale. Numai așa se pot explica referirile lui Strabon și Iordanes, în sensul că a ridicat neamul său prin «cumpătare», adică - spunem noi -, printr-o intensă acțiune organizatorică, și «ascultare de porunci», adică - zicem noi -, prin perfecționarea unui mecanism de transmitere a dispozițiilor și de asigurare a respectării lor; cu alte cuvinte, de instaurare a unei discipline de stat. Activitatea organizatorică de instaurare a disciplinei sociale a precedat constituirea forței politice, economice și militare care a permis constituirea, dotarea și instruirea unei armate puternice (Strabon - 200.000 oșteni), ce a putut duce la un sfârșit de acțiuni de mare anvergură strategică, pe mari întinderi geografice și înfruntând forțe deosebit de puternice. Fără a poseda un aparat administrativ bine alcătuit, funcțional, Burebista nu ar fi putut obține marile sale victorii militare.

Deși după Burebista asistăm la o temporară diviziune a statului dac în mai multe unități politico-administrative (efect al remanenței tendințelor centrifuge cu întemeiere în tradițiile de organizare tribale), tendința centralizatoare, alimentată de factorii centripeti ai «noului», se afirmă curând, și cu tărie. Aceasta cu atât mai mult cu cât, așa cum subliniază Hadrian Daicoviciu, timp de un secol și jumătate, societatea dacică a cunoscut o deosebită dezvoltare pe toate planurile. Se înregistrează un spor al populației atât la sate cât și în așezările proto-urbane, o creștere a producției agricole și meșteșugărești, o intensificare a schimbului de mărfuri, înălțarea unor cetăți și sanctuare monumentale.

După cum ne informează medicul Criton - aflat în anturajul

împăratului Traian - înțeleptul rege Decebal a procedat la o reformă a aparatului statului, numind «prefecți» pentru supravegherea modului desfășurării muncilor agricole, cât și pentru conducerea activității ce avea loc în cetăți. Această reformare a organizării statale semnifică eradicarea rămășițelor tradiției unional-tribale, cu consecința conducerii diverselor regiuni ale țării de către nobilimea locală, în profitul unei depline centralizări a puterii în mâna regelui.

Statul dac, care a jucat un rol însemnat în contextul politic al Europei antice, cunoaște - până la războaiele cu Traian - perioada maximei sale afirmări.

2. *Insemnătatea explicării calendarului dacic*

Monumentele din incinta sacră a Sarmizegetusei au constituit subiectul a numeroase și diverse interpretări. Nu ne vom opri asupra explicațiilor ne semnificative, - circ, manej, depozit de alimente -, nici asupra opiniilor depășite - necropolă -, neconfirmate de săpăturile arheologice, cum nu ne vom opri nici asupra părerilor că aceste monumente au avut o semnificație exclusiv religioasă.

Ocupându-ne deci de acele ipoteze care consideră monumentele Sarmizegetusei ca depozitare a unor informații de natură științifică, având deci o dublă semnificație - atât culturală, cât și științifică - amintim că încă arheologul D.M. Teodorescu, cel care a condus primele săpături la Sarmizegetusa, a avansat ipoteza că ele materializează un calendar, dar explicația sa a fost marcată de incompleta dezvelire a structurilor. Ideea relației dintre structura geometrică și numerică a monumentelor și anumite fenomene astronomice a fost acceptată în principiu de C. Daicoviciu și dezvoltată de Hadrian Daicoviciu, care le-a denumit «temple-calendare». Incercări diferite de explicare a calendarului dacic «încriș» în monumentele Sarmizegetusei au elaborat și G. Charrière, K. Horedt și G. Horedt, și A. Popa.

Preluând ipoteza, colectivul nostru a demonstrat că monumentele sunt depozitare de informații structurate după anumite reguli de simbolizare identificând elementele de «codificare» a informației de ordin calendaristic și modul funcționării mecanismului acestui calendar.

Explicarea modului alcătuirii și a regulilor de funcționare a calendarului dacic oferă cercetărilor multidisciplinare posibilitatea unor dezvoltări pe diverse planuri, cum ar fi stabilirea nivelului cunoștințelor de ordin astronomic și matematic de care au dispus constructorii monumentelor; trăsăturile concepției asupra temporalității care se reflectă în modul structurării mecanismului calendaristic - cu rezonanțe asupra statutului filosofic al religiei dacice; argumente în profitul tezei caracterului unitar al spiritualității dacice, deduse din analiza comparativă a modului geometrizării structurilor și ordonării pieselor în diverse monumente de pe teritoriul Daciei

străvechi; rolul pe care l-a avut «sacralizarea» modalității calendaristice de evidență a timpului, prin instituirea zilelor de sărbătoare, în conservarea caracterului preponderent oral al culturii și în îndelunga remanență a practicilor instituite; înmulțirea dovezilor de continuitate spirituală prin identificarea elementelor care dovedesc păstrarea «amintirii» mecanismului calendaristic în unele producții folclorice - îndeosebi în cele de mai mare stabilitate (muzicale), sau mai ferite de influențele alterante (riturile funerare, blestemele, vrăjile) etc.

Toate aceste dezvoltări formând subiectele unor lucrări distincte, în cele ce urmează ne vom ocupa de concluziile pe care le impune organizarea timpului social după un mecanism calendaristic propriu, în incidență cu tezele existenței unei structuri sociale diferențiate în clase și a unei autorități statale în societatea dacică.

3. Calendarul ca dovadă a existenței unei pături sociale culte în societatea dacică

Referitor la structura socială în Dacia antică, în istoriografia românească s-au conturat mai multe opinii.

Este, mai întâi, teza formulată de M. Macrea, care analizând procesul separării orașelor de sate, concluzionează că «Dacii, până la sfârșitul existenței lor independente, nu au atins stadiul orânduirii sclavagiste și al statului sclavagist», ei aflându-se în faza democrației militare a orânduirii comunei primitive, cu toate că - recunoaște autorul - în epoca lui Decebal «a devenit mai evidentă» diferențierea de clasă.

Vasile Pârvan identifică în societatea dacică o diferențiere între «pileați» și «comați» - nobili și oameni de rând -, pe care Constantin Daicoviciu îi consideră a constitui două clase sociale, pe ultimii dintre aceștia asemănându-i plebeilor din Roma, asemănare ce pe drept cuvânt a fost criticată pentru motivul că, în timp ce «comații» făceau parte din aceeași organizare tribală ca și «pileații», plebeii Romei erau în afara cadrelor gentilice și tribale ale patricienilor, în mare parte provenind din populațiile supuse sau din imigranți.

Analizând, în lumina tuturor informațiilor, dar și a indiciilor oferite de cercetările arheologice, structura societății dacice - la tezele sale aderând și A. Bodor, îndeosebi în ce privește situația obștilor sătești și a păturii meseriașilor - H. Daicoviciu ajunge la concluzia că termenii «pileați» și «capillati» desemnează la origine stări sociale și nu clase sociale (diferențiind aristocrația tribală de masa de oameni nenobili), dar în urma evoluției pe plan economic, vechea aristocrație gentilică devine clasă dominantă și exploatatoare, în timp ce oamenii de rând ajung să constituie o clasă exploatată.

Aplicând o metodă comparatistă - care comportă totdeauna riscul ca forme similare să nu identifice structuri asemănătoare -, și folosind ca termen de comparație pentru societatea dacică structura societății celtice așa cum

este descrisă de către Caesar în «Comentariile» sale, I.H. Crișan ajunge la concluzia că în timp ce «pileati» formau nobilimea, acei «comati» sau «capillati» reprezentau pătura cavalerilor (equites), care au existat atât la Celți cât și la Romani, această opinie neîntrunind însă adeziuni.

Mai toți istoricii - atât cei citați mai sus cât și alții - se plâng de puținătatea informațiilor scrise referitoare la structura socială a Daciei antice. În această situație s-a ajuns ca unii autori să utilizeze ca «izvor de informație istorică» un fragment dintr-o piesă scrisă (probabil) de Menandru, unde se spunea că la Geți a avea 10-12 soții era un fapt curent, cei cu 4 sau 5 soții fiind considerați, nefericiți fără a se avea în vedere scopul urmărit de autorul operei - criticarea burlăciei la Greci - și, mai ales, genul căruia îi aparține opera - comedie - care prin specificul său presupune exagerarea până la absurd a unor situații, în scopul de a se obține efectul comic dorit. Chiar dacă Strabon nu a ținut cont de procedeele specifice unui asemenea gen de construcții dramatice, aceasta nu înseamnă că noi, astăzi, nu trebuie să le avem în vedere și să instituim asupra lor beneficiul de inventar.

Dincolo de aspectele de supralicitare a informațiilor scrise sunt remarcabile argumentele aduse de arheologie, precum bogăția mormintelor «principiare» care atestă creșterea puterii economice a aristocrației dacice, sau concluziile extrase din analiza evoluției de la centrele întărite - care reprezentau centre tribale - spre fortificațiile de apărare desprinse de centrele populate, menite a servi ca reședințe nobiliare, confirmând astfel procesul social de «detașare» a clasei superioare.

Dacă avem puține informații scrise despre familia dacică, obștile sătești și, în general, clasa exploatată, nu putem acuza cu aceeași fermitate puținătatea lor când este vorba despre clasa dominantă și, îndeosebi, pătura teocratică.

Încă în secolul al V-lea î.e.n. Herodot vorbește despre «frunțașii țării». Strabon distinge între «conducători» și «popor» și referindu-se la marele preot Deceneu, care era copărtaș la exercitarea puterii regale, prezintă ca general și vechi fenomenul că «... și profeții erau cinstiți, încât erau socotiți vrednici de domnie... ; astfel Orfeu și Musaios, iar la Geți zeul, în vechime Zalmoxis...» Marele geograf informează despre prestigiul avut în societatea dacică de Zalmoxis, Deceneu, Zeuta, Vezina, - preoți supremi și judecători, deținând o putere «aproape regală», sau devenind chiar regi, precum Comosicus, numindu-i pe preoți «theosebei» (cuvioși, pioși, cucernici), sau «capnobați» (călători prin fum), și precizând că sunt aleși dintre cei mai de seamă și mai înțelepți bărbați nobili. Flavius Iosephus îi numește pe preoții daci «polistai», relevând austeritatea și moralitatea modului lor de viață, iar Clemens din Alexandria vorbind despre însemnătatea învățătorilor și legiuitorilor la diverse popoare, îi compară cu brahmanii din India. Iulian Apostatul, prin cuvintele ce le atribuie lui Traian, laudă puterea învățăturii acestora.

Aderând la opinia că «pileati» reprezentau o aristocrație militară și

sacerdotală», considerăm că există temeieri - îndeosebi în textele lui Strabon și Iordanes - spre a afirma că pătura sacerdotală participând la exercitarea puterii îndeplinea în exclusivitate atribuțiile judecătorești, cele de difuzare, explicare și păzire a «legilor»; era deținătoarea cunoștințelor științifice, ocupându-se cu astronomia, medicina, matematica, medicina, botanica, etica și problemele de natură filosofico-religioasă.

Calitatea de «înțelepți» a sacerdoților este dovedită și de monumentele dacice. Vechimea preocupărilor de ordin astronomic este indicată de necropola de la Popești (Argeș), datând din circa 6500 î.e.n., dar, mai ales, de monumentele Sarmizegetusei, care prin structura lor relevă existența unor faze concepționale succesive, care s-au «suprapus» în lungul timpului. Orientarea sanctuarelor dovedește exactitatea observațiilor astronomice în lumina cărora au fost ridicate.

Planșa 2. — Încadrarea marelui sanctuar circular în ansamblul sanctuarelor aflate la același nivel cu el (soarele de andezit și sanctuarul dreptunghiular de 3×6).

Alcătuirea calendarului «înscris» în sanctuare a presupus folosirea unor cunoștințe matematice relativ avansate, în scopul rezolvării unor probleme specifice, cum a fost - de pildă - aceea a exprimării în valori întregi (zile) a unei mărimi neîntregi (anul), - problemă pe care înțelepții Daciei au rezolvat-o prin formula originală a ciclului de 13 ani cu valori fluctuante în zile, ajungând la o valoare medie a anului solar superioară în exactitate celei obținute prin formula calendarului iulian (3 ani de 365 zile și 1 an de 366).

De asemenea, capacitatea de a modela în structuri funcționale simple (cum sunt sanctuarele) întregul mecanism calendaristic, a presupus nu numai cunoștințe matematice, ci și un anumit stadiu de dezvoltare al gândirii în general; adică a fazei de exprimare prin simpla constituire de simboluri, ajungându-se la pragul organizării acestor simboluri în «sisteme de comunicare»; cu alte cuvinte, ajungându-se ca elementele investite cu valori simbolice să fie integrate într-un complex de relații sincronice și diacronice, constituind un sistem complex capabil să «memoreze» și ordoneze după reguli anume «manipularea» lor, - multiplicând astfel volumul și calitatea informației «depozitate» și «comunicabile».

Toate acestea confirmă existența unor înțelepți care să aparțină unei pătri sociale privilegiate - în sensul unei poziții economice (și implicit politice) dominante, care să-i permită a se dedica cercetărilor științifice -, capabilă a asigura transmiterea cunoștințelor acumulate de la o generație la alta - deci a forma o «școală» științifică -, și de a stimula progresul cercetărilor.

Desigur, în alcătuirea calendarului există soluții comune tuturor ariilor culturale, există soluții care au putut fi preluate din orizontul altor culturi, dar, totodată, există o serie de trăsături de mare originalitate, de singularitate în istoria culturii antice, care probează o dezvoltare independentă a științei autohtone, - dezvoltare ce nu putea fi decât opera «înțelepților».

4. Calendarul ca instrument de organizare a activității sociale

Existența autorității statale este dovedită prin informațiile scrise ale autorilor antici care vorbesc despre regii Dacilor, despre faptele lor, despre armata Dacilor, despre activitatea diplomatică a statului dac, putându-se deduce chiar unele amănunte privind structurarea, modul de funcționare și diviziunea atribuțiilor în cadrul acestei autorități.

Arheologii demonstrează existența autorității statale prin caracterul sistemic al ansamblului de cetăți fortificate din zona Sarmizegetusei Regia, ce acoperă o suprafață de peste 200 km.², care atât pentru concepția care a dus la realizarea lor, cât și prin masiva concentrare de efort, de activitate organizatorică, învederează existența unei puternice autorități politice statale.

În ce privește natura acestei autorități, mai ales într-o vreme în care procesul de apariție al statului era explicat doar prin modelul statului

sclavagist antic, s-a vorbit despre un stat dacic «sclavagist începător» sau «semisclavagist». Formula - după părerea noastră - a fost în bună măsură rodul încercării de conciliere a realității evidente a existenței statului dac, cu teza care lega apariția și afirmarea statelor antice de generalizarea fenomenului sclavajului, în raport cu faptul că despre existența sclavajului în Dacia avem puține știri - informația că în piesa «Dyskolos» din secolul al IV-lea î.e.n. doi sclavi sunt numiți Geta și Daos; Artemidoros din Daldis - Geții își tatuau sclavii; Philostratos - Geții nu consideră robia o rușine; Plinius cel Tânăr - regele Decebal trimite în dar lui Pacorus al Parților pe sclavul Callidromus - și că, în orice caz, există suficiente temeuri ca să se afirme că în Dacia sclavajul a avut un caracter patriarhal și «nu se poate vorbi de o generalizare a producției sclavagiste». În ultima perioadă s-a impus în istoriografia noastră teza - exprimată cu argumente incontestabile de Hadrian Daicoviciu - în sensul că autoritatea statală dacică s-a constituit pe temelia unei orânduiri tribale, - a unei variante «oarecare», specifice, proprie - spunem noi - acestei orânduiri.

Procesul de centralizare, întemeiat pe comunitatea de limbă, de religie, și de unele interese generale, s-a urmat, mai întâi pe calea unei centralizări politice (cu rol însemnat al factorului militar) și al organizării religioase unitare (cu rol însemnat al sacerdoților), implicând și forme ale organizării gentilico-tribale, desăvârșindu-se prin centralizarea administrativă, ce, după mărturia lui Criton, s-a încheiat prin reformele înfăptuite de către Decebal.

Autoritatea politică - monarhie, ca formă de guvernământ - care a condus și înfăptuit procesul centralizării statale a avut atât un caracter laic, sprijinindu-se pe forța militară, cât și un caracter teocratic, folosindu-se de acțiunea de «asigurare a consensului», de «supunere», înfăptuită prin rolul înțelepților sacerdoți (care împărțeau puterea cu regele și nobilimea).

Ce argumente aduce - în acest context - studiul calendarului de la Sarmizegetusa?

Organizarea calendaristică a timpului este legată de necesitatea dirijării unor activități sociale - agricole, de pescuit, de păstorit, apicole etc. -, reflectând trecerea de la organizarea «spontană» sau «tradițională» a acestora, la dirijarea centralizată, în funcție de cunoașterea și anticiparea relativ exactă a «mersului vremii».

Această proveniență a organizării calendaristice a timpului social ne este relevată de modul în care a fost structurat în calendarul dacic «anotimpul lung», a cărui durată se suprapune peste perioada vegetativă, indicând deci perioada muncilor agricole, a plecării turmelor etc; învederând totodată și caracterul preponderent al agriculturii și păstoritului în economia societății dacice.

În afară de modul structurării «trimestrelor», faptul că în calendarul dacic - la un moment dat nedefinit - s-a trecut de la calendarul lunar la calendarul solar, ne dovedește vechimea sedentarizării populației; putându-se observa - prin compararea civilizațiilor antice și a calendarelor acestora - că

sedentarizarea și devenirea preponderentă a activităților cu caracter agricol, a dus la abandonarea calendarului lunar și la substituirea lui cu un calendar solar (sau la calendare lunaro-solare).

Organizarea «prin programare» a timpului social - adică după un criteriu calendaristic - nu putea fi eficientă decât atunci când se făcea prin și în numele unei autorități, dar, totodată, ea era și generatoare de autoritate.

În procesul de generare și consolidare a autorității un rol însemnat l-a avut «sacralizarea» calendarului, adică transformarea zilelor de început sau sfârșit de cicluri, ca și a zilelor de corecție a mecanismului calendaristic în «zile de sărbătoare», prin imprimarea unui conținut mistic semnificației acestora. Dacă la începuturi, în perioada calendarului lunar, anumite zile acreditate cu semnificație aparte, precum «luna nouă» erau legate de fenomene astronomice ușor observabile și ușor de cunoscut, trecerea la calendarul solar, cu precizarea zilei în care începe «anul nou», sau a «noului ciclu», depășea posibilitatea de cunoaștere a neinițiatilor în «tainele» calendarului, casta sacerdotală transformând posibilitatea cunoașterii acestor zile de sărbătoare în instrument de dominație și manipulare, în instrument de putere. (Să ne amintim că, în istoria Romei, imprudentul care a dezvăluit cetățenilor «taina» zilelor faste și nefaste a fost ucis).

Perfecționarea mecanismului calendaristic a permis înțelepților să prevadă producerea eclipselor, dobândind astfel o nouă posibilitate de «dovedire» a «relației lor cu absolutul, cu divinitatea», - un argument în plus pentru conservarea poziției lor privilegiate.

Alcătuirea calendarului a avut deci multiple semnificații în raport cu constituirea și consolidarea autorității statale.

Apărut din necesitatea de a servi anumite nevoi ale activității economice - îndeosebi agricole - și purtând «amprenta» acestei geneze în structura sa, calendarul a permis dirijarea anticipativă a întregii activități sociale, - conferind astfel eficiență activității decizionale a autorității. Activitatea «înțelepților» care au creat și perfecționat prin reforme mecanismul calendaristic a avut o evidentă utilitate economică și socială, acționând și ca un factor de sprijinire a efortului centralizator al puterii.

Pe calea monopolizării cunoștințelor de ordin calendaristic și a sacralizării mecanismului său, «înțelepții» au deținut un instrument eficient de influențare a conștiințelor, de dirijare a consimțământului maselor, de exercitare a puterii. Aceasta este una dintre explicațiile - probabil cea principală - poziției dominante și pe plan politic a castei sacerdotale în societatea dacică; asumarea de către membrii acesteia a unor atribuții în cadrul autorității statale (păzitori ai «normelor», judecători, învățători, sfătuitori, viceregi, sau chiar regi), cât și acțiunea lor în profitul sporirii eficienței, trăinicie și caracterului centralizat al acestei autorități. Poate nu întâmplător, după complotul (forțelor de extracție tribală) care l-a înlăturat pe Burebista și statul a fost divizat, în locul său, ca păstrător și apărător al tradiției centralismului statal, rămâne primul său sfetnic, «marele înțelept» Deceneu.

DACIA ROMANĂ

Aurel Câmpeanu

I

Pe-al țării roditor pământ
De mult războiul tace!...
Romanii soarta și-o unesc
Cu mândre fete dace.
Nu moare codrul sub securi
Când rădăcina-i tare!...
In locul vechilor copaci
Răsar alte vlăstare.

Sunt fiii stâncii de granit
In stare să desprindă
Patria lor, întinsul ei,
Intr-un căuș de ghindă.
De-a lungul apelor zglobii
Cresc grânele bogate,
Pe dealuri strugurii mustesc
Arome minunate.

Sus, unde zimbrii sunt stăpâni,
Prin văi nestrăbătute,
Iși plimbă turmele de oi
Și vitele cornute.
Mai de demult și-au ridicat
Cetăți de apărare
In fața celor ce pândeau
Ca lupii, la hotare.

Și-ar fi murit mai bine toți,
Răpuși de-aceeași rană,
Decât să fie umiliți
In Dacia-Romană!

II

Pe când oastea se gătea
Din cetate a pleca,
Un soldat bătrân stătea
Și cu jale glăsuia:
- Oameni buni nu zăboviți,
Mergeți de vă pregătiți,
In zori, cu noi să porniți,
Unde-om fi mai fericiți!
Oameni buni, veniți cu noi,
Luați ce puteți cu voi,
Că vin liftele, puhoi,
Vă pradă, vă lasă goi!

- Am lua noi ce-am lua,
Dar morții nu-i poți muta!...
De-am pleca și i-am lăsa,
Din pământ ne-ar blestema!

III

- In zori moartea a plecat!...
Noi de-aici nu ne-am mișcat!...
La al turmelor popas,
Când amurgul crește-n pas,
Doinei dându-i dor în glas,
Noi cu munții am rămas!...

- S-a dus Aurelian
Peste vadul dunărean...
Ai săi cu oștirile,
Noi cu-mpotrivirile
Și cu pătimirile!
El păzindu-și militarii,
Noi dând piept cu toți barbarii!...

ESEU CRITIC ASUPRA MIGRAȚIILOR CELTICE ÎN ȚĂRILE BALCANICE

B. Gavela

(urmare din numărul precedent)

Urmărind peregrinările Celților către țările balcanice și sanctuarul lui Apollo de pe Parnas, Titus Livius explică motivele acestor mișcări de populație precum și cauzele apariției și prezenței Celților în această regiune, atât de îndepărtată de Gallia: «Galli, magna hominum vis seu inopia seu praede spe...in Dardanos venerunt» (XXXVIII, 17, 17) și adaugă un argument mai precis: «...inopia agrorum profecti domo per Illyrici asperrimam oram, Poeniam inde et Thraeciam pugnando cum felicissimis gentibus emensi, has terras ceperunt». Plutarh și Iustinus invocă aceleași motive pentru a explica migrația Celților, iar acesta din urmă ne informează și în privința numărului emigranților: «Galli abundante multitudine cum eos non caperent terrae quae genuerant trecenta milia hominum ad sedes novas querendas velut ver sacrum miserunt» (Iustin. XXIV, 4). Ammianus din Thimagine menționează însă altă cauză: «Crebritate bellorum et adluvione fervidi maris sedibus suis expulsi» (XV, 4). În biografia lui Camillus, Plutarh dă următoarea informație asupra acestui *ver sacrum* al Celților: Migrațiile interesau multe mii de tineri pricepuți în războaie, însă femeile și copiii erau mult mai numeroși (Plut., Camille. Fur. XXIV).

Ocupându-se de această problemă, Camille Jullian se arată impresionat de forța invaziei gallice în Europa, așa cum rezultă din izvoarele amintite mai sus: «La periferia țărilor mediteraneene nu exista atunci nici un stat capabil să-i oprească sau să-i înfrâneze... Sciții, Illirii, Tracii și Ligurii din bazinul dunărean nu reușiseră să întemeieze o națiune durabilă» (Jullian, Hist. de la Gaule, I, p. 329).

FUNDACION EUROPEA DRAGAN

Sede: IRL/ST/100000000, Paseo Marítimo,
Calle Vito Dragani • 11510 NY 14 • MÁLAGA (ES)

Nici unul din acești autori, clasici sau contemporani, nu ne spune însă cine erau dușmanii Gallilor, de unde veniseră ei în Gallia, cu alte cuvinte, nu ne spune în ce regiune a acestei țări atât de întinse s-au lovit de Celți și cum au izbutit să le ia locul, alungându-i de pe pământul lor. De asemenea nu ne informează cu privire la soarta acestor cotropitori ai ținuturilor celtice. Dacă am putea accepta teza lui Bosch-Gimpera (*Two Celtic waves in Spain*, London, 1942, 43 sq.), după care în acel timp nu s-a produs decât infiltrația, puțin importantă din punct de vedere cantitativ, a triburilor germanice în nordul Galliei, care n-au avut nici o influență asupra evenimentelor din sudul acestei țări, adică acolo unde au început mișcările Celților, s-ar putea presupune că Celții migratori nu fuseseră alungați din patria lor.

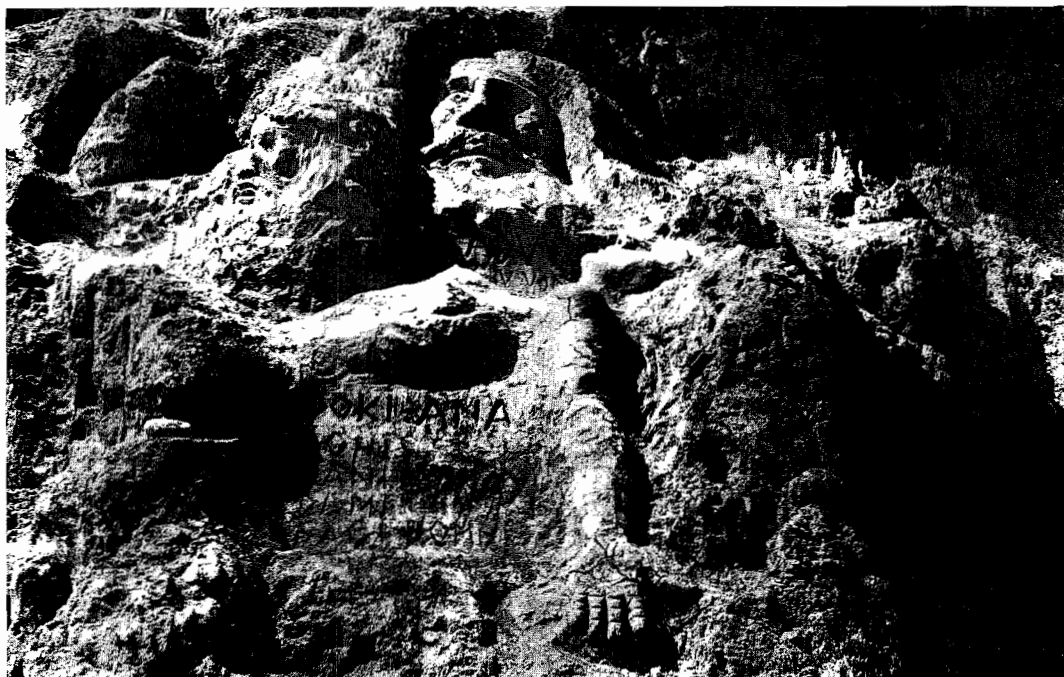
Am încercat să demonstrăm că informațiile și datele istoriografilor antici cu privire la mișcările și migrațiile celtice, la cauzele și motivele lor, diferă nu numai de la un autor la altul, ci și în aceeași operă a unui singur autor, de exemplu Titus Livius. Am observat încă de acum mulți ani că izvoarele scrise ale antichității au nevoie de o bază mai exactă și mai precisă decât informațiile de care s-au servit autorii lor. Altfel zonele de umbră ale proto-istoriei nu vor putea fi eliminate. De aceea am orientat metoda noastră de lucru spre cercetările comparate și interdisciplinare, către o paralelă între documentele scrise și vestigiile arheologice. Vedem în aceasta o premisă și o condiție indispensabilă pentru verificarea informațiilor istoriografice. Urmând această cale pentru a afla cauzele migrațiilor celtice dinspre apus spre răsărit, am ajuns la ipoteza că ele au fost inspirate în primul rând de interesele economice. Săpăturile arheologice făcute în așezările celtice din Pannonia, în Carpați, Tracia și regiunile illire din Jugo-Slavia ne sugerează ideea că imigranții celți n-au ajuns acolo ca năvălitori ci mai ales ca meșteșugari, minieri, metalurgiști, fierari, ceramiști, poate și ca bijutieri. Ei au trăit împreună cu băștinașii balcanici *anamix*, amestecați, aliați și uniți până la amestecare cu populația tracă, dacă și illiră (Strab. VI, 313). Strabon ne informează că Boii și Tauriscii locuiau între Sava și Dunăre, iar Insubrii locuiau încă în Dacia: *kai nÿn eisí* (Strab. V, 212). Florus îi considera pe Scordisci «*saevissimi omnium Thracorum*» (Flor. XX-XVIII, 3). Iustinus, ca și Florus, socotea că Iapozii erau un trib illir numeros, răspândit în regiunile apusene ale Jugo-Slaviei, un popor celtic, colonizat în Illiria (cf. Iustin. XXXXVIII, 3; Flor. I, I: Steph. Byz. apud Cougny, E., *La Géographie et l'histoire des Gaules*, 364).

Problemele ridicate în această scurtă discuție rămân desigur în suspensie. Pentru a ne apropia de rezolvarea lor, am apelat la rezultatele săpăturilor arheologice din țările balcanice, Ungaria și Cehoslovacia. Inventarul cultural al așezărilor celtice din aceste regiuni, în primul rând obiectele de metal, ne-a sugerat ipoteza că Celții au fost atrași acolo de bogatele mine de fier, aramă și aur. În miturile grecești, accesibile Celților în vechea lor patrie, unde comerțianții și meșteșugarii greci își întemeiaseră coloniile - de exemplu, mitul Argonauților - se vorbește nu numai de lâna de aur, ci și de călătoriile Argonauților pe valea Dunării, aproape de regiunile balcanice, bogate în

aramă și aur.

Din punctul de vedere al metodei în cercetările teoretice și practice, problema migrațiilor celtice în Europa în epoca La Tène, inclusiv mișcările de populație discutate în această comunicare, comportă următoarele aspecte particulare: triburile migratoare celtice sunt prezentate în istoriografia veche și modernă, ca și în majoritatea lucrărilor de arheologie, ca fiind formate din războinici și năvălitori puși pe jaf. Cu toate acestea documentele arheologice găsite în așezările celtice ce ar putea fi atribuite unor mari războinici sunt atât de puține și de o asemenea calitate încât nu oferă nici o dovadă că locuitorii lor ar fi fost numeroși și ar fi reprezentat o mare forță militară. Tracologul bulgar Hristo Danov susține și el teza noastră: «Fără a intra în această discuție am vrea să accentuăm faptul că, după părerea noastră, în Tracia de răsărit Celții nu aveau o putere importantă, astfel că pe un teritoriu mai mic decât statul Odrizilor nu puteau exista mai multe principate» (H. Danov, *Altthrakien*, Berlin 1976, p. 369).

În economia triburilor celtice din noile așezări ocupațiile de metalurgiști și ceramiști aveau rolul cel mai însemnat, asigurându-le găzduirea și toleranța băștinașilor. Ipotezele noastre nu reprezintă însă decât o schiță în vederea unei discuții mai ample și mai temeinice a problemei.

DESPRE «PIERDEREA» LIMBII DACILOR

Vasile Cărăbiș

(urmare din numărul precedent)

Totodată ni s-a transmis portul. Portul Dacilor a influențat și pe vecinii de atunci, găsindu-se astăzi la Ruteni, Unguri, Boari și Slovaci. Portul Dacilor se recunoaște astăzi în cămașa strânsă la brâu, ȋtarii pe picior, opincile cu nojițe. Tot străvechi sunt cojocul, sumanul, gluga, ghebe, ȋtarii, fotele, navelcele, opregile (catrințele) (N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, 1, p. 89). Cămașa albă a Dacilor, moștenită de Români, ca orice culoare albă încântă ochiul și deschide sufletul. E culoarea optimismului, culoarea nobleței sufletești. Aceeași culoare e și la case, prin văruiatul în alb. Firea deschisă a Românului e firea Dacului puternic, răbdător, dârz dar voios la petreceri, doritor de vin, de cântece, de dans, gustând viața, deși cu o pornire de a o întrece, spune mai departe același N. Iorga la p. 116. Românul nu e tot la fel?

Portul e suprastructură supusă influenței modei venite din afară. Fiecare secol și chiar decadă își are portul său. Și cu toate acestea portul Dacilor s-a păstrat până astăzi la țărani noștri de la munte. Tot de la Daci am moștenit «legile vechi», legea « bătrânească» cunoscute în general sub numele de «obiceiul pământului». Aceste legi nescrise au ținut piept tuturor codurilor medievale și moderne.

Dacii ne-au dat limba, portul, credințele, obiceiurile și religia lui Zamolxis cu credința în nemurirea sufletului, care a fost altoită cu religia creștină, fără nici o zguduire ca la alte popoare. Religia Dacilor a impresionat pe toți scriitorii lumii vechi care au cunoscut-o prin frumusețea și superioritatea ei, începând cu Herodot din secolul al V-lea î.e.n., și terminând cu Iulian Apostatul din secolul al IV-lea e.n. Chiar în timpul de față religia Dacilor impresionează prin frumusețea ei și «sunt o seamă de puncte asemănătoare, unele chiar identice între cele două religii».

«Legea cea nouă (religia creștină) stăpânii cei noi ai Dacilor o respinseseră la sate și căutaseră s-o nimicească. Astfel semnul crucii îl făcură tot mai des degetele aspre ale ciobanilor și vânătorilor, ale plugarilor și pribegilor rătăcitori din neamurile surghiunite prin sate și cătune» (N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1928, p. 13).

Dacii cu o astfel de religie superioară era posibil să se închine Dumnezeului creștin în altă limbă?

«Dacă prin civilizație se înțelege: construcții mărețe, statui fără viață, adorațiunea animalelor și poporul în sclavie perpetuă ca în Egipt, sau legiuni de o ferocitate absurdă, ca în Babilonia, cu ridicola statuie a zeului lor Marduk sau cruzimile neînchipuite ale Asirienilor către cei învinși, apoi desigur că Geții erau departe de această civilizație. Dacă prin civilizație se înțelege însă țărănul liber pe pământul țării sale de o înaltă moralitate, recunoscută de alții ca cei mai dreپți oameni, cei mai ospitalieri, cu o clasă preoțească de adevărați asceți, ce renunțau la toate plăcerile lumești, respectați și ascultați de popor; desigur nu putem spune decât că Geții au avut o reală civilizație binefăcătoare poporului» (Nicolae Portocală, *Din preistoria Daciei și a vechilor civilizațiuni*, p. 247).

Misionarii creștini în Dacia predicau în latinește. Niceta din Remesia de origine «daco-romană», deci daco-român, a predicat în Dacia în «latinește» în secolul al IV-lea. Auxentius, elevul lui Ulfilas, a predicat pentru aceiași Daci în limba «latină» pe care o înțelegeau Dacii, pentru că limba lor nu se deosebea cu mult de cea romană, legăturile dintre Dacia și Italia fiind directe. Scrie Ovid Densusianu: «Italia septentrională comunică cu Panonia, Moesia etc., prin intermediul Dalmației, astfel că trebuie să fi avut loc, natural, numeroase schimburi între vorbirile acestor regiuni». Ulfilas, episcop în Dacia, cu sediul la Durostor (Silistra) a predicat creștinismul în limbile greacă, gotică și latină (C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1, 1942, p. 223). Greci erau destui în Dobrogea, Goții erau cuceritorii Daciei, deci avea pentru cine predica în greacă și gotică. Cât privește latina, ce Latini mai erau în timpul Goților? Din acești Romani de obârșii foarte deosebite, după retragerea lui Aurelian, câți au mai rămas au fost toți asimilați de Daci. Și aceștia, ca toți Geto-Dacii, prin limba lor, înțelegeau limba predicatorilor.

Grecii au avut o cultură și civilizație puternice și vechi înainte de Romani. Intre Daci și Greci au fost legături permanente sute de ani, legăturile au fost atât de strânse, încât regii traci ajung a fi arhonți în Atena (N. Iorga). Cum de nu și-au pierdut limba Geții - și ne referim la cei din Dobrogea, unde Grecii au întemeiat orașe și colonii -, și s-a schimbat limba tuturor Geto-Dacilor, ca prin farmec, sub stăpânirea Romanilor, împărțiți ici și colo?

Spaniolii, după o stăpânire germană de 300 de ani, Vandalii întâi și apoi Vizigoții, au suportat aproape 800 de ani (începutul secolului al VIII-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea) stăpânirea Arabilor. De la aceștia au primit o mare influență în știință, artă, în special arhitectură și sculptură, pe care o păstrează și astăzi, în folclor, în limbă, în agricultură etc., dar nu poate fi vorba de vreo arabizare, în sens de desnaționalizare, măcar parțial, unde ar fi pierit limba spaniolă.

La noi elementul decisiv a fost «unitatea organică a limbajului rural degajat de influența centrelor urbane, care rețin particularismele și separă dialectele. Această stare de regresivitate a culturii a păstrat astfel unitatea lim-

bii» (Sextil Pușcariu). Aceeași situație a fost la Daci. Limba însăși dă un argument contra unei romanizări oficiale. Dacă n-ar fi existat o bază de substrat unitar, s-ar fi ajuns la un jargon ca «lingua franca» din porturile Orientului, ca așa numita «limba malteză sau ca limba neagră din Martinica» (N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, 2, p.15).

De altfel, să nu se uite că cuvintele străine pătrund întâi la oraș și apoi cu greutate, în timp îndelungat, dacă ajunge vreunul la sate. Pe timpul Dacilor câte orașe și câți fii de țărani erau cu serviciile la oraș, ca să se întoarcă în satele lor cu cuvinte străine? Ptolomeu notează în harta sa 44 de orașe în Dacia, scrie C.C. Giurescu în *Istoria Românilor*, I, 1942, p. 138. De la orice ploaie venită de aiurea ne-au rămas câțiva stropi de apă, iar marele fluviu al limbii Dacilor, în care s-au contopit acești stropi, a curs puternic de mii de ani neîntrerupt și neschimbat și va curge cât va fi și neamul românesc.

Vitejia Dacilor

Stolnicul Constantin Cantacuzino, în cartea sa *Istoria Țării Românești*, p. 13, ediția N. Cartoian și Dan Simonescu, editura Scrisul Românesc, Craiova, scrie: «Stăpâniia dară și lăcuia acest pământ acele neamuri ce le zicea Dachi și Gheți (...). Ostași mari și tari la bătaia războaielor, nepoftitori a să supune altora, nici a să birui de alții îngăduia. Avea craii și oblăduitorii lor și nimănuu supuși nu era și mulți încă de dânșii să îngrozii și vecinii lor foarte de dânșii să spăriia, căci de puține ori biruiți de unde mergea a să bate, să întorcea». Iulian Apostatul atribuia lui Traian următoarele cuvinte, care chiar dacă n-ar fi fost vorbite, exprimă totuși un adevăr: «Am subjugat chiar pe acești Geți, cei mai războinici dintre toate neamurile care au existat vreodată, nu numai din cauza puterii corpului lor, dar și din aceea a învățăturilor lui Zamolxis, care este între ei așa de slăvit. Acesta le-a întipărit în inimă că ei nu mor, ci numai cât își schimbă locuința și de aceea merg la moarte mai veseli decât la orice altă călătorie». Flavius Vegetius (sec. IV) spune că Dacii au fost atât de războinici în toate vremurile, că istoria legendară a făcut să se afirme că însuși zeul Marte s-a născut în țara lor. Pirus și Alexandru Macedon aveau groază de ei. Iuliu Cesar s-a ferit de ei tot timpul. Pe vremea lui Burebista, când Geto-Dacii se uniseră într-un singur stat mare și puternic, teama ce le-a inspirat Romanilor, se reflectă și în poeziile lui Horațiu. Teamă de Daci făcea pe Romani să se întrebe când se întâlneau: «Ce-ai mai auzit despre Daci?» (Gh. Popa-Liseanu, *Dacia în autorii latini clasici și postclasici*, p. 10). Aceeași teamă s-a repetat și pe timpul lui Mihai Viteazul, când Turcii din Constantinopol voiau să fugă peste Bosfor în Anatolia, iar femeile îi speriau că vine Mihai și-i taie.

Ovidiu, de asemenea, despre Geții tari pe armele lor, pe iuțeala calului care mănâncă spațiul, pe răbdarea lor nesfârșită, scria: «Atâția dintr-înșii de tine, frumoasa mea Romă își rîd, Și arme(le) romane nu sunt pentru dânșii o teamă:/ Sunt siguri pe arcu ce poartă, pe tolbele pline/ Pe calul ce poate

cuprinde, întinderi imense/ Și știu că acei ce-i gonesc nu au apă». (N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, 2, p. 73).

Oare urmașii acestor Geți nu sunt urmașii lui Basarab, învingătorii trufașului Carol Robert la Posada (1330) pe care ni-l arată *Cronica Pictată*? Nu sunt aceștia arcașii și luptătorii lui Mircea cel Bătrân de la Rovine (1394) și Ștefan cel Mare la Podul Inalt (1475) și Mihai Viteazul la Călugăreni (1595)? Aceeași vitejie n-au dovedit-o dorobanții români la Plevna în 1877? La Mărășești și la Mărăști în 1917, soldatul român, prin vitejia sa epopeică, prin agerimea și iuțea mișcărilor sale, când ajungea la baionetă, lovind cu patul armei în jos, în sus, în stânga, în dreapta, cu trei, cu patru, cu cinci, șase și chiar mai mulți inamici deodată, nu înspăimântase și uluise pe Germani?

Geto-Dacii, popor cu astfel de calități, puteau să fie desnaționalizați de Romanii «peștriți» adunați din tot imperiul? Un popor desnaționalizat nu putea să transmită urmașilor firea sa.

Negustorii

Istoricii, începând cu Vasile Pârvan, relatează că pe cale comercială, încă înainte de cucerire, Dacii au început să învețe latinește. Cu alte cuvinte «romanizare» și pe cale comercială. Să nu se exagereze. Comerț vast pe cale externă înțelegeau să facă Grecii, care erau un popor de negustori, prin forța factorilor geografici, dar nu Dacii și Romanii, popoare de agricultori și păstori. Mișunau negustori romani prin toate târgurile și satele Daciei? Admitem însă și această ipoteză. În cazul acesta, și e în genere cunoscut, Romanii ar fi învățat limba dacică, și nu Dacii pe cea romană, căci, după cum am mai menționat, negustorul străin e nevoit și se străduiește să învețe limba băștinașilor, măcar cât de cât, ca să-și vândă marfa. În Dacia, încă din secolul al III-lea î.e.n. se lărgește și se intensifică comerțul pe plan intern și extern cu orașele pontice, sudul tracic și grecesc, apoi chiar cu Italia (*Din istoria Transilvaniei*, I, București, 1960, p. 24).

În partea sudică, comerțul Daciei este în mâna negustorilor greci vreme de două-trei sute de ani, dacă nu chiar mai mult, până la cucerirea romană. Olbienii și histrienii, încă din secolul al VI-lea î.e.n. ajung până la Carpați cu produsele lor metalurgice, apoi thasienii cu vase, vin și ulei în secolele IV și III î.e.n.; apoi rhodienii. Monedele lui Filip al II-lea se găsesc până în Maramureș și Slovacia. Burebista, el însuși, este un sprijinitor hotărât al culturii grecești (Vasile Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 60-63). Grecii au trăit în mase compacte în coloniile lor, din Dobrogea, sudul Rusiei, Asia Mică și mai ales în Sicilia, care era numită chiar Grecia Mare. Acești Greci, care au dat cultura și religia lor Romanilor, popor de păstori și plugari, n-au schimbat limba băștinașilor italici, ci din contra, au terminat printr-o asimilare a lor de către Italici.

Romanii, din secolul al II-lea î.e.n. au intrat în legătură cu Grecii. Se

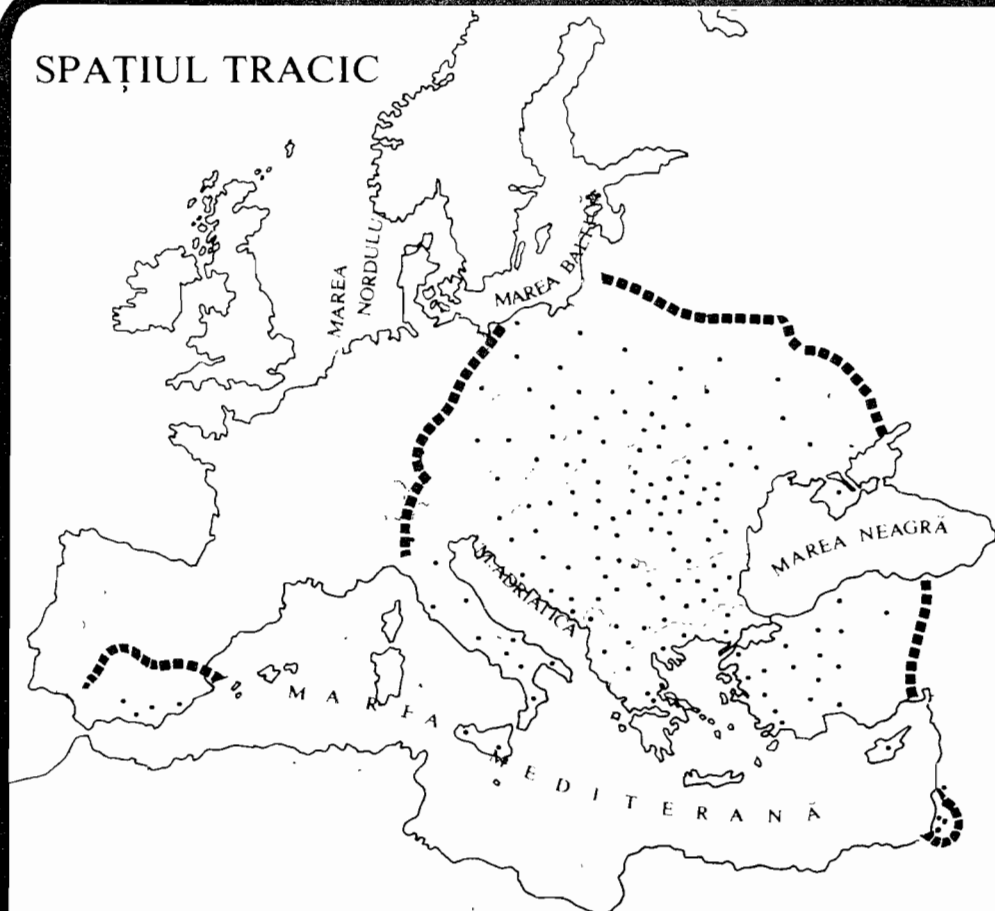
răspândise mult limba greacă. Această limbă era necesară pentru comercianți și oameni de afaceri romani, care aveau raporturi cu Orientul. Cunoașterea limbii grecești devine obligatorie pentru fiecare Roman cu vază, care dorește să se arate că e un om cult. Bogătașii își trimiteau copiii să studieze în Grecia și în casele romane - cele bogate - apar învățători greci, deseori sclavi, cărora li se încredința educația copiilor. Mai mare a fost influența Greciei asupra Romanilor, chiar după ce a fost cucerită, decât a Romanilor asupra Dacilor. În Dacia nu s-a petrecut același proces ca între Romani și Greci. Forme politice, economice, sociale, juridice, culturale pot fi transformate brusc sau încet, pe cale evolutivă. Limba însă nu. Trebuie sute de ani, prin asimilarea unui popor. Dacii, care făceau comerț cu orașele pontice, sudul tracic, grecesc, cu Italia, au contribuit la dacizarea populațiilor băștinașe? La fel Grecii au grecizat populația geto-dacică? De ce oare această minune a «romanizării», a desnaționalizării Dacilor, e rezervată în exclusivitate Romanilor? În Transilvania, comerțul și meseriile erau în mâna Austrieților până la jumătatea secolului al XIX-lea și urme austriece se găsesc în toate satele și orașele românești. Cu toate acestea nu se poate vorbi de o germanizare a Românilor din această provincie.

Sunt în pământul Daciei adevăruri care nu pot fi contestate și pe care se cuvine să le cunoaștem și să le punem în valoare. Stau îngropate în acest pământ mărturii care nu pot fi desmințite și care pot afirma că viața de astăzi curge pe albia vremii în continuare cu cea de acum două și trei mii de ani, fără ca vreodată s-o întrerupă cei veniți de aiurea și oploșiți pe pământul Daciei scrie A. Nour (în *Credințe, rituri și superstiții geto-dace*, București, 1941).

Apollo Hyperboreul, încălecat pe un grifon, ținând într-o mână lira și în alta o ramură de palmier, călătorind spre Delos și Delphi.

SPAȚIUL TRACIC

Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor (Herodot)

<i>J.C. Dragan</i> : Discurs rostit la Academia R.S.R., București (31 ianuarie 1983)	3
<i>V. Pârvan</i> : La Dacie à l'époque celtique	19
<i>N. Densusianu</i> : Fragment din «Dacia preistorică»	25
<i>Gh. Bulgăr</i> : Note eminesciene despre Traco-Daci	31
<i>I. Burloiu</i> : Noi, Dacii	33
<i>E. Manu</i> : Metafora protoistorică a Daciei în poezia lui Blaga	34
<i>E. Poenaru, S. Bobancu și C. Samoilă</i> : Organizarea calendaristică a timpului social - dovadă a existenței autorității statale	38
<i>A. Câmpeanu</i> : Dacia Romană	47
<i>B. Gavela</i> : Eseu critic asupra migrațiilor celtice în țările balcanice	48
<i>V. Cărăbiș</i> : Despre «pierderea» limbii Dacilor	51

NOI TRACII

Redactia: Via Larga 11, Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto

Direz. Foro Traiano 1/A Roma Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78

Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)